www.nanafghan.com

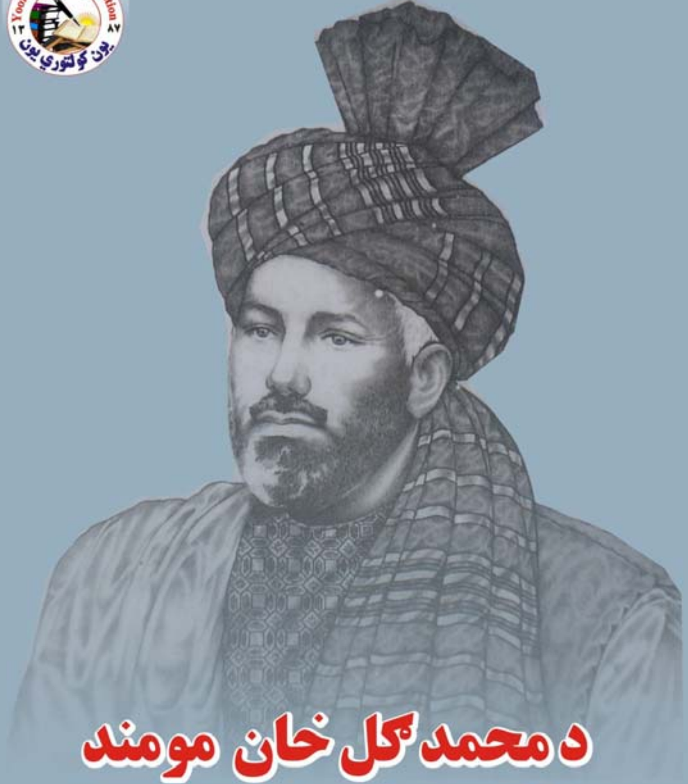

د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه کتنه

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه

لیکوال

محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د محمد ګل خان مومند اندو ژوند ته یوه لنډه کتنه
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۳ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د لیکوال	
پرله پسې نومره:	(۷)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۷)
کمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	ددې اثر پر دویم چاپ څو خبرې	۱
۲	یادون	۷
	لومړی څپرکی	
۳	د محمد ګل خان مومند ژوند لیک	۹
۴	پر پښتني فرهنګ د محمد ګل خان مومند...	۱۳
۵	الف- په ژورنالیستیکي او خپرنۍ برخه کې	۱۳
۶	ب- د ادبي ټولنو په جوړونه کې	۱۴
۷	ج-د روزنې او پالنې په برخه کې	۱۵
۸	د- د ژبې په دفتري کولو او رسمي کولو کې	۱۶
۹	د پښتنو په اوسني تاریخ کې د محمد ګل خان مومند...	۱۹
۱۰	محمد ګل خان مومند او پښتونولي	۲۴
	دویم څپرکی	
۱۱	د محمد ګل خان مومند اثار	۳۲
۱۲	الف- په ژبنۍ او علمي برخه کې	۳۳
۱۳	ب- په ادبي برخه کې	۴۵
	دریيم څپرکی	
۱۴	محمد ګل خان مومند د نورو له نظره	۵۰
۱۵	اخځونه	۷۶
۱۶	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۷۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې اثر پر دويم چاپ څو خبرې

وزير محمد ګل خان مومند د افغانستان د معاصر تاريخ يوه ډېره نوميالۍ او معتبره ملي څېره ده، که ددې هېواد د ټينګښت او ملي هويت د ځلا لپاره په اساسي مانا چا کار کړی، نو يو په کې محمد ګل خان مومند دی. محمد ګل خان مومند د ملي اساساتو يو داسې معمار و، چې تر لسيزو وروسته خطرونه او ګواښونه يې ارزولی شول، په همدې وجه يې د هغو د مخنيوي لپاره پاخه بنسټونه جوړول. محمد ګل خان مومند د يوه افغان ملتپال، ملت رغاند او انديال شخص په توګه، ددې وطن د خدمت لپاره، څه چې له لاسه کېدل ونه سپمول او د ژوند ترپايه پورې خپلې ملي او اسلامي لارې او ګروهې ته ژمند افغاني ټولنې او پښتو ژبې او ادب ته کړې، زموږ ټولنې او په ټولنې کې د فکر، نظر او قلم خاوندانو د هغو يو پر سلمه برخه هم دوزيرصيب حق نه دی ادا کړی، هغه څه چې د وزيرصيب له شان او شخصيت سره مناسب وو، هغه شان وزيرصيب چا نه دی ځلولی او نه يې څېړلی دی، خو لويې ستې او درانه شخصيتونه داسې وين پاتې شو، خو څومره خدمتو نه چې وزير محمد ګل خان موم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه سره زر، څوک یې ستایي او که نه، خو هغه خپل جوهر لري. لوی شخصیتونه هم همداسې دي، د وخت په تېرېدو سره یې ارزښت او اهمیت زیاتېږي، خو دې سره سره ستر شخصیتونه پر اوسني او راتلونکي پښت دا اخلاقي حق لري، چې د هغوی یا د تاند وساتي. پښتانه که څه هم په توره تېره دي، خو په قلم کې یې برخه ډېره ځلنده نه ده، نو ځکه خو یې د خپل دومره لوی خدمتګار په باب هم، داسې څه نه دي لیکلي چې د هغه له شان سره مناسب وي، د هغه شخصیت دې وځلوي او زموږ ستر ګې دې پرې خوږې شي. زه چې د تحصیل په بهیر کې وم، نو له یونیم لیکوال، ځینو قومي مشرانو او مخورو څخه مې د وزیرصیب په باب ځینې خبرې اورېدلې وې، هغه وخت وزیر صیب زما په ذهن کې د یوه ایډیال شخص په توګه راټوکېدلی و، نو کله چې مې پر ۱۳۷۰ل کال د پوهنځي وروستی (اتم سمستر) پیل شو او د پایلیک (مونوګراف) لیکنې په فکر کې شوم، نو ما د وزیرصیب د شخصیت شننه او ارزونه د خپل مونوګراف موضوع وټاکله. کله چې مې پر څېړنه پیل وکړ، نو ډېر کم لیکلي څه مې ترلاسه کړل، نو ډېر زیات خواشینی شوم او فکر مې وکړ، چې دومره لوی شخصیت او زموږ دا ویده حالت. د مونوګراف لیکنې په څو میاشتني بهیر کې مې ذهن له وزیر صیب سره دومره روحي رابطه ټینګه کړه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې یوه شپه مې خوب ولیده، په خوب کې مې وزیرصیب په داسې یوه حالت کې ولیده چې د اوړو یوې بوجۍ ترڅنګ ولاړ دی، سپینه او پاکه سوتره ږیره، د اوړو بوجۍ کې لاس کوي، موټی له اوړو ډکوي او ما ته یې راکوي. وزیر صیب پر دې ډېر خوشاله دی چې ما د پښتو د خدمت نیت کړی، هغه ما دې کار ته هڅوي، کله چې له خوبه راپاڅېدم، نو د خوب پر مانا او تعبیر پوه نه شوم او نه مې تر اوسه چا ته د خوب دا کیسه تېره کړې، خو اوس چې د دې کتابګوټي تر لیکلو اته لس (۱۸) کاله تېرېږي، دا خوب مې د یوه امانت په توګه دلته یاد کړ، زه اوس هم د هغه خوب پر تعبیر نه پوهېږم، خو دومره پوهېږم چې له هغې ورځې بیا تر دې دمه زما کور له غنمو، مېوو او دانو ډک دی او د قحطۍ او قیمتۍ په دې دومره اوږده بهیر کې مې د اوړو او غنمو څه کمی نه دی احساس کړی.

دا کتابګوټی ما پر ۱۳۷۰ل کال د خپلې لیسانس دورې د مونوګراف په توګه لیکلی دی او پر ۱۳۷۳ل کال مې په پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې چاپ کړی دی. دا اثر که څه هم یوه ډېره کوچنۍ لیکنه ده، خو هغه وخت هم زما هدف دا و چې وزیر صیب ته د نورو لیکوالو، کلتوري او علمي ټولنو پام راواوړي او له اوسني چاپ مې هم هدف دادی، له نېکه مرغه همدا سې وشول، تر هغه وروسته بیا په پېښور کې ((خلیل ادبي جرګې)) د وزیر صیب په اړه یو علمي سیمینار جوړ کړ او ددې سیمینار د لیکنو ټولګه یې هم چاپ کړه او ځینې نورې لویې وړې غونډې هم په افغانستان او هم په کوزه پښتونخوا کې وشوې، اوس خو په کابل کې هم د پښتو د همدې بابا په نوم یوه ادبي ټولنه او په مزارشریف کې هم یوه ادبي ټولنه شته او فعالیت کوي، یو شمېر متفرقه لیکنې هم د بابا د شخصیت د ځلونې په باب خپرې شوې دي او بابا ته پام را اوښتی دی. خو تر پښتنو ډېرې هغه ډلې ټپلې او اشخاص چې د هېواد د ملي هویت او یووالي مخالفین دي او د یو شمېر ښکاره بهرنیو هېوادونو او کړیو له خوا یې ملاتړ کېږي، د وزیر بابا د شخصیت پر ضد یې په لسګونو لیکنې کړي او کوي یې. دې ډلو ټپلو ته د وزیر صیب شخصیت ځکه د زغم وړ نه دی، چې هغه د هېواد اساساتو ته داسې خدمت کړی، چې دا ډول عناصر اوس ان د خپلو بهرنیو ملاتړو په زور نه شي کولای، دا بنسټونه رنګ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر څومره چې دا ډول ډلې او افغان ضد اشخاص د وزیر صیب د شخصیت پر ضد لیکنې کوي، هغومره موږ ته پته لګي، چې زموږ دې اتل زموږ هېواد ته څومره خدمتونه کړي دي. دا همغه سره زر دي، چې د وخت په تېرېدو یې ارزښت او اهمیت نور هم زیاتېږي. اوس نو زموږ لیکوالو ته په کار دي، چې د وزیرصیب ټول چاپي او ناچاپ آثار سره راټول او خوندي کړي، هم یې چاپ کړي او هم یې د انټرنټ څپو ته وسپاري، چې د مرګ د بلا له خطره خوندي شي. ددې ترڅنګ زموږ لیکوالو او علمي ټولنو ته په کار دي، چې د وزیر صیب د اندوژوند پر بېلابېلو اړخونو څېړنه وکړي او د هغه له اند دود څخه د اوسني او راتلونکي نسل د روزنې لپاره د روښانه مشالونو په توګه ګټه واخلي. زموږ یو زیات شمېر قومي مخورو، مشرانو، د فکر او قلم خاوندانو او سیاستوالو سره د وزیر صیب ګڼې خاطرې شته، ددې خاطرو او پخو خبرو خوندي کول په کار دي او له هغو څخه الهام اخیستل.

لکه څنګه چې د مخه مې یادونه وکړه، دا اثر چې تاسې یې ګورئ، زما د لیسانس دورې پایلیک دی، پر ۱۳۷۰ل کال لیکل شوی او پر ۱۳۷۳ل کال چاپ شوی، دویم چاپ کې مې څه خاص تغیرات نه دي راوړي، یوازې یو نیم ځای کې چې املایي، انشایي او چاپي تېروتنې وې، همغه مې سمې کړې، نور مې لیکنه د خپل همغه وخت د ارزښت له مخې په خپل شکل پرې ایښې ده. له ګران ورور ښاغلي حاجي خان محمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

منګل څخه، چې له ما سره يې په ګڼو فرهنګي چارو کې مرسته او همکاري کړې او دا اثر يې په خپل لګښت لومړی ځل چاپ کړی، مننه لازمي بولم او همدارنګه نورو هغو ټولو دوستانو ته چې د دې اثر په لومړي او دويم چاپ کې يې مرسته کړې، کور ودانی وايم.

د هېواد د ملي کلتور د ښېرازۍ په هيله
په درنښت
پوهندوی محمد اسمعيل يون
کابل- افغانستان
ارګ- د جمهوري رياست ماڼۍ
د ۱۳۸۷ل کال د سلواغې ۱۸مه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادونه

محمد ګل خان مومند زموږ د هېواد د معاصر سياسي تاريخ او فرهنګ په اتلو څېرو کې يوه وتلې او ځلنده څېره ده. محمد ګل خان مومند نه يوازې د هېواد د خپلواکۍ په ګټلو کې خپل کارنده رول ترسره کړی، بلکې د تيارو او جهالت (سقاوي واکمنۍ) په له منځه وړلو کې يې هم د يادونې وړ رول ترسره کړی دی. وزير محمد ګل خان مومند د هېواد د بهرنيو او کورنيو دښمنانو نيتونو ته په ډېره ځيرتيا متوجه و، نو ځکه خو يې د ځينو نورو بادرکو پښتنو مشرانو له ايډيالونو سره سم پښتانه په شمال کې د يرغلګرو پر وړاندې د يوه سپر په توګه ودرول او د تجزيه غوښتونکو هيلې يې له خاورو سره برابرې کړې.

وزير صيب نه يوازې د هېواد سياسي ژوند ته متوجه و، بلکې اقتصادي او فرهنګي مسايلو ته يې هم ځانګړې پاملرنه لرله. هغه پښتانه د ښاري کېدنې او نوي اقتصادي سيستم له جوړښت سره اشنا کړل او هم يې د فرهنګ دروازې ورته خلاصې کړې او د يوه مخکښ فرهنګي جريان پر روزلو يې پيل وکړ، پښتنو ته يې دا حق حاصل کړ چې په خپل هېواد کې په خپله ژبه ليک او لوست وکړي، خو د پښتنو د دومره لوی خدمتګار له دومره سترو وياړنو او خدمتونو سره سره تراوسه پورې د هېواد په خپرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د هغه په باب ډېر هغه څه چې لازم وو، چا نه دي ليکلي، خو زموږ د ولس د ځينو مخورو او روښانفکرانو په زړونو او ذهنونو کې د هغه په باب ډېر څه شته چې تراوسه لا د کاغذ پر مخ نه دي راغلي. ما غوښتل چې د دغو مخورو يادونه، خاطرې او خبرې اترې له ذهنونو څخه د کاغذ پر مخ لوستونکو ته وړاندې کړم، خو په دې دوو کلونو کې د هېواد حالات داسې راغلل، چې د ژوند د چارو د ډېرو برخو توازن ګډوډ شو، نو په دې وجه د هغو کسانو ليدنه کتنه راته ګرانه شوه چې د دې کار لپاره ضرور وو. له دې کبله زما نيمګړى زيار نيمګړى پاتې شو. هيله لرم چې درانه لوستونکي او د محمد ګل خان مومند بابا د پتمنې لارې لارويان او مينان به زموږ د عذر دا ټکى له پامه ونه غورځوي.

په ډېر درنښت

په ټوله پښتنه مينه

اسمعيل يون

۲۰/۵/۱۳۷۳

پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د محمد ګل خان مومند ژوند لیک

((ښاغلی محمد ګل خان د محمد خورشید غونډ مشر زوی، د مومن خان لمسی، د عبدالکریم کړوسی په قوم حسین خېل مومند دی. د ۱۳۰۳هجري قمري کال د روژې میاشتې پر ۱۳ ورځ د کابل د اندرابیو په کوڅه کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړه او دود علوم یې په خصوصي ډول له پوهانو څخه لوستي دي)).

پر ۱۳۲۷هـ ق کال د حربي ښوونځي په دویم ټولګي کې د زده کوونکي په توګه شامل او تر پنځه کلنې تعلیمي دورې نه وروسته بریالی فارغ شو او د اردلانو په غونډ کې د توپچي ځانګې د قوماندان په حیث وټاکل شو. په دغه شاهي ټولګي کې یې له یوې خوا کنډک ته درس ورکاوه، له بلې خوا یې د حربي ښوونځي د سرښوونکي په توګه وظیفه اجرا کوله او د دغه بریالي خدمت په نتیجه کې د سپه سالار صالح- محمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان د یاور په حیث مقرر شو او د شاهي ګارد د قوماندانۍ چارې هم ورو سپارلې شوې.

محمد ګل مومند د ۱۲۹۸ کال د جوزا پر میاشت، د هغه هیئت غړی و چې د محمد ولي بدخشاني په مشرۍ (مولانا سیف الرحمن الکوزی، فیض محمد زکریا، محمد اسلم میرشکار، بشیر احمد خان، عبدالحمید خان، عزیزالرحمن فتحي، محمد ادیب افندي، عبدالغني ترجمان، غلام جیلاني)، د افغانستان د خپلواکۍ د معرفي لپاره اروپا او امریکا ته ولاړ.

ده پر ۱۳۰۳ل کال د پکتیا د عسکري قوماندان او اعلی حاکم، پر ۱۳۰۲ کال د مزارشریف د ملکي تفتیش د رئیس په حیث او بیا د ننګرهار د عسکري قوماندان په حیث پر کار شروع وکړه. په سقوي نا ارامیو کې لومړی پر کور ناست و. څرنګه چې عمومي امنیت او د هېواد خپلواکي یې په خطر کې ولیده، نو له خپل رسمي او ملي نفوذ څخه یې د وطن د نجات لپاره کار واخیست او پر مبارزه یې شروع وکړه. تر سقوي نا ارامیو وروسته محمدګل مومند د لومړۍ کابینې په تشکیل کې داخله وزیر او سربېره پر وزارت د ننګرهار د تنظیمه رئیس په حیث وټاکل شو او تر هغه وروسته د پروان او کاپیسا ولایتونو د چارو د تنظیم لپاره مقرر شو او بیا پر ۱۳۰۹ل کال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولایتونو؛ د کندهار او فراه ولایتونو د تنظیمه رئیس په حیث مقرر شو او په زړه پورې خدمتونه یې ترسره کړل. پر ۱۳۱۲ل کال د قطغن، مزارشریف، بدخشان او میمنې د تنظیمه رئیس په توګه وټاکل شو او د ښو خدمتونو له کبله یې د لمر عالي نښان واخیست. پر ۱۳۱۹ کال د دولت د وزیر په حیث مقرر شو. محمد ګل خان مومند د ۱۳۳۴ل-۱۹۵۵م کال د لویې جرګې چې د انګرېز د امپریالیزم په مقابل کې د پښتونستان د مسالې په باب د ګډ تصمیم نیولو په غرض جوړه شوې وه، د نایب سالار وظیفه اجرا کړله.

محمد ګل خان مومند چې پښتانه یې د بابا او دادا په نوم یادوي پر ۱۳۴۳ل کال د اسد میاشتې پر ۲۷ مه ورځ د سهار پر ۸بجو د ۸۰ کالو په عمر د زړه دربدو په اثر، د کابل په بریکوټ کې وفات شو او په شهدای صالحین کې خاورو ته وسپارل شو [1] ((د مرحوم محمد ګل خان مومند د جنازې په مراسمو کې د هغه وخت د دولت ډېرو لوړو دولتي اشخاصو برخه اخیستې وه)).

له محمد ګل خان مومند څخه یو اولاد (یوه لور) پاتې چې د لال پورې په شېراحمد نومي واده ده. ((دغه راز یو وراره یې محمد پتنګ نومېده، چې د محمد ګل خان مومند تر وفات وروسته یې د ده د ځینو اثارو خپرولو ته توجه کوله)). (۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرحوم محمد ګل خان مومند په دري ژبه کې هم د ښه قلم خاوند و ، پر ترکي او روسي ژبو هم پوهېده.)) (۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر پښتني فرهنګ د محمد ګل خان مومند
د هلو ځلو اغېزه

لکه څنګه چې د مخه مو وویل، محمد ګل خان مومند لکه د نورو پښتنو مشرانو په څېر نه یوازې د تورې خاوند و، بلکې د قلم او ادب د دنیا لویه شتمني هم ورپه برخه وه او په دې برخه کې هم ډېر زیات خدمتونه کړي دي. که له تفصیل نه ډډه وکړو، نو کېدی شي پر پښتني فرهنګ باندې د محمد ګل خان مومند د هلو ځلو اغېزې او تاثیرات په لاندې ډول په ګوته کړو:

الف- په ژورنالیستیکه او خپرنۍ برخه کې:

لوی افغان مفکر سید جمال الدین افغان وایي: ((اخبار د یوه ولس ژبه ده)) په او سنۍ پرمختللې نړۍ کې د ژبې او ادبیاتو د پرمختګ ډېر غټ او دروند بار د ژورنالیزم پر اوږو او مټو پروت دی. محمد ګل خان مومند په ډېرې ځیرتیا سره همدغه آر (اصل) ته متوجه و او د لومړي ځل لپاره یې پر ۱۳۱۱ل کال، په کندهار کې د (طلوع افغان) اوونیزه په پښتو کړه، دا په افغانستان کې لومړنۍ اوونیزه ده، چې په پښتو ژبه خپرېږي، د دې اوونیزې مسوول چلوونکی لوی استاد علامه پوهاند عبدالحی حبیبي و. تر هغه وروسته دا جریده په

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژبه خپرېدله، له طلوع افغان پرته ((پر ۱۳۱۱ ل کال یې د ((پښتو)) په نامه یوه مجله هم خپروله، چې وروسته بیا د کابل له مجلې سره یوځای شوه، د کابل مجله هم لومړی په دري او پښتو خپرېدله، خو کوم وخت چې د کابل ادبي انجمن په ((پښتو ټولنه)) بدل شو نو د کابل مجله هم ټوله پښتو شوه)). (۴)

ب- د ادبي ټولنو په جوړونه کې:

د محمد ګل خان مومند بل لوی ادبي خدمت دا و، چې ادبي ټولنې یې جوړې کړې، ځکه د انفرادي او ډله ییز خدمت او خوځون ترمنځ ډېر توپیر وي. محمد ګل خان مومند کله چې د کندهار تنظیمه رئیس و نو هلته یې پر یو لړ سترو ادبي هڅونو او کارونو لاس پورې کړ.

((د ۱۳۱۱ ل کال د قوس پر ۹ نېټه یې په کندهار کې پښتو ادبي انجمن)) تاسیس کړ. په پای کې دا انجمن کابل ته راغی او د کابل له ((ادبي انجمن)) سره یوځای شو او وروسته د کابل ادبي انجمن پر ((پښتو ټولنه)) بدل شو)). (۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- د روزنې او پالنې په برخه کې:

استاد ګل پاچا الفت د فکر پالونکي او روزونکي ته په خپله د یوه مفکر په سترګه ګوري او د دواړو مقام یو شان ګڼي، ځکه که د فکر پالونکي هڅې او کوښښونه نه وي ، نو د یوه مفکر منځته راتګ تر ډېره حده له امکانه لرې برېښي.

څومره نوښتګرو او لویو لیکوالو چې د محمد ګل خان مومند د پالنې، روزنې او هڅونې تر سیوري لاندې خپلو ادبي هڅو ته دوام ورکړی، نن یې په پښتو ان په ګاونډیو ژبو کې ساری نه شو لیدلای. وایي کله چې د محمد ګل خان مومند په لارښوونه لوی استاد علامه پوهاند حبیبي د ((طلوع افغان)) اوونیزه پښتو او بیا یې لومړۍ ګڼه د هغه د کار پر مېز کېښوده، نو محمد ګل خان مومند له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ استاد حبیبي د خپلې مهربانۍ پر وړانګو تود کړ؛ کابل ته یې وړاندیز وکړ، چې استاد حبیبي ته دې جایزه ورکړای شي، نو لوړو مقاماتو استاد ته (۳۰۰۰۰ افغانۍ) د جایزې په توګه ورکړې، چې د هغه وخت د برش زره افغانۍ د اوس وخت له ملیونونو افغانیو سره معادلې دي. دغه راز یې استاد حبیبي ته (دوه جریبه ځمکه) د کندهار په شاوخوا او یو څه نوره ځمکه د کندهار په احمدشاهي حدودو کې هم ورکړه. همدارنګه محمد ګل خان- مومند د پښتو ژبې او ادب د لاغوړېدنې لپاره په بېلابېلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وختونو کې بېلابېلې ادبي مسابقې او کانکورونه جوړول، د بېلګې په توګه به له دې ډول مسابقو څخه د يوې يادونه وکړم.

استاد قيام الدين خادم وايي:

[((زما وما - او - څوک)) مسئله د محمد ګل خان وزير صاحب داخله له خوا په مسابقې کې کېښود شوه، چې د دې کلمو تفريق د ګرامر په لحاظ هر څوک وکړي او د استعمال ځايونه يې وښيي، هغه به انعام وړي. په دې مسابقه کې ډېر پښتانه اديبان شامل شول، مګر په اخره کې هغه څه چې ما ليکلي وو، قبول شول او يو اوميګا ساعت او پارکر قلم د وزير صاحب له خوا ماته په نمانځنه کې راکړل شول))] (۲)

سربېره پر دې محمد ګل خان مومند د يو زيات شمېر پښتنو د اولادونو لپاره ښوونځي جوړ کړل او په هغو کې يې د هغوی لپاره په خپله مورنۍ ژبه (پښتو) د درسي چارو د پرمختيولو امکانات برابر کړل.

د - د ژبې په دفتري کولو او رسمي کولو کې:

پوهان ژبه د کلتور اعراده بللې او د يوه ملت د کلتور د خوندي ساتلو لپاره ژبه اساسي وسيله ده. فضل احمد غر افغان وايي:

((ګوره خپله ژبه پرې نه ږدې افغانه
چې هم دغه د قومي ترقۍ جړ دی))

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا خان د یو قوم سپکوالی او ورکوالی د هغه په ژبه کې ګوري. وايي: ((چې کوم قوم ته خپله ژبه سپکه شي، نو هغه سپک شي او چې خپله ژبه ترې ورکه شي نو هغه ورک شي)).(۷)

علامه محمود طرزي وايي: ((یو ولس په ژبه او ژبه په ادبیاتو ژوندی پاتې کېږي.)) (۸)

محمد ګل خان مومند د ژبې همدغه ستر ارزښت ته په ډېر دقت متوجه و او په دې برخه کې د خاص او ځانګړي نظر خاوند و.

هغه ته د ژبې د پرمختګ بنسټیز لاملونه (عوامل) ډېر ښه معلوم وو، نو په همدې وجه یې پر عملي فعالیتونو لاس پورې کړ. وايي د یوې ژبې د پرمختګ لپاره څو ټکي ډېر مهم دي، یو دا چې ژبه مذهبي بیز ولري، رسمي یانې دفتري او دولتي شي او بل علمي او اقتصادي بیز او اهمیت ولري. خان شهید عبدالصمد خان اڅکزی وايي: ((د یوه قوم ژبه هغه وخت پرمختګ کولای شي، چې اولادونه یې په خپله مورنۍ ژبه تعلیم وکړي)). (۹) په خپله محمد ګل خان مومند وايي: ((ژبه باید وساتله شي، وپالله شي، وروزله شي، ارته کړله شي، علمي شي، ادبي شي، په هر حیث د ملت د مرستو اړنیو او احتیاجاتو ته کافي شي)). (۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد گل خان مومند د ژبې د پرمختګ د پورتنیو عواملو په پام کې نیولو سره لومړی د خپلې ژبې د عملي رسمي کولو او دولتي کولو لپاره هڅه او هاند پیل کړل. یو زیات شمېر پښتنو روښاندانو یې ملا وروتړله او د وخت دولت یې په دې حقیقت قانع کړ چې د پښتو ژبې رسمیت او دفتري کېدو ته جدي ضرورت دی او بل دا د پښتنو مسلم حق دی، چې په خپل هېواد کې یې خپله ژبه رسمي او دفتري وي. د همدغو عواملو له کبله ((پر ۱۳۳۶کال د دولت له خوا یو فرمان صادر شو او پښتو ژبه یې د دولت د رسمي ژبې په حیث اعلان کړه.)) او وروسته په اساسي قانون کې د پښتو ژبې د پالنې او پرمختیا لپاره یوه ماده ځای کړای شوه، چې دولت په دې خبره مکلفوي چې د پښتو ژبې د پالنې او پرمختګ لپاره هاند او هڅې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو په اوسني تاريخ کې
د محمد ګل خان مومند دريځ

د پښتنو ټول ژوند له پېښو او حوادثو ډک دی. که څوک د پښتنو تاريخ په دقيقه توګه ولولي، نو ورته څرګنده به شي، چې دې ملت د خپل ژوند په اوږدو کې ايله که څو لسيزې سر په سر په ارامۍ او سوکالۍ کې ژوند تېر کړی وي. دومره جګړې پرې راتپل شوي او له دومره جګړو سره مخامخ شوی او دومره طبيعي بدمرغيو ورته مخه کړې، چې د نړۍ ډېر کم ملتونه به ورسره مخامخ شوي وي. کله چې پښتانه دې نړۍ ته راځي، نو په ډزو بدرګه کېږي او هغه بلې دنيا ته هم ډېر د ډزو له کبله ځي. د پښتنو معاصر تاريخ د خونړيو جګړو شاهد دی. دا جګړې د نړۍ د ستر ښکېلاک (انګرېز) له خوا زموږ پر ولس راتپل شوی.

خو څرنګه چې زموږ ولس د توري مېړنی دی، نو د جګړې ډېرې برياوې يې په برخه شوي دي. يو پوه وايي: ((پښتانه يې په توره ګټي او په سياست يې بايلوي)). (۱۱) خو له دې سره سره بيا هم پښتانه داسې اتلان لري، چې هم يې توره چلولې او هم قلم، هم د عمل د ډګر توريالي وو او هم د پوهې او تدبير. له امير کروړ جهان پهلوان نه نيولې تر شېرشاه سوري، بايزيد

(c) ketabton.com: The Digital Library

روښان، خوشال خان خټک، میرویس نیکه، لوی احمد شاه بابا پورې ټول د تورې او قلم، پوهې او تدبیر اتلان تېر شوي دي. په اوسني عصر کې مونږ یو بل اتل هم لرو، چې هغه هم د تېرو مشرانو په شان د تورې او قلم، فکر او پوهې د لویې شتمنۍ خاوند دی. دا اتل محمد ګل خان مومند دی. محمد ګل خان مومند د ننګرهار په جبهه کې د سپه سالار صالح محمد خان د یاور په حیث د خپلواکۍ په جګړې کې ګډون درلود او افغاني لښکر یې د تباهۍ او بې دسیپلینۍ له بلا څخه وژغوره او د انګریز د تورو په مقابل کې یې حیثیت ور اعاده کړ)). (۱۲)

د هېواد د خپلواکۍ لپاره پر مېړانې سربېره محمد ګل خان مومند د سقاوي اغتشاش د تورې دورې په له منځه وړلو کې هم لوی لاس درلود او هېواد یې د جهل، ناپوهۍ او فساد له منګولو څخه په ډېره لنډه موده کې خلاص کړ.

د محمد ګل خان مومند د نارینتوب یوه بله بېلګه داده چې د شینوارو د بغاوت پر وخت ((د جلال اباد ښار د ټولې جګړې په ترڅ کې، د جلال اباد او کابل ترمنځ ارتباط د یوې الوتکې په وسیله ټینګ و چې هره ورځ به تله راتله، مرکز ته به یې د جنګ راپورونه راوړل او له دې ځایه به یې اوامر او فرامین وروړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړه ورځ پر ورځ زياتېدله او د ښار محاصره ټينګېدله، تل به دا اوازې خپرېدې چې د امان الله خان حکومت نسکور شوی، خو د الوتکې تګ راتګ د عسکرو او لښکرو د زړه تسلي و، اما د جدي پر ۲۴مه[۱] الوتکه له کابله رانغله، بله ورځ هم رانغله او په خلکو کې داسې ګونګسې خپور شو چې کابل د سقاو زوی نيولی دی، والي علي احمد خان[۲] ته هم خبر

(۱) د ۱۳۰۷ لمريز کال د جدي ۲۴ تاريخ دی.

(۲) علي احمد خان د شينوارو د بغاوت پر وخت د ننګرهار والي و، دی ډېر ځانغوښتونکی انسان و، د هېواد د لوړو ګټو د ساتلو خيال يې په زړه کې نه و، کله چې شينوارو د جلال اباد ښار محاصره کړ، نو ملي مبارز زمانخان د خپلو ملي لښکرو په واسطه هغوی ته ماته ورکړه، خو علي احمد خان د ميرزمانخان بری او ښه شهرت په زړه کې نه شو زغملی، نو همغه و، چې بله ورځ يې د يوې قومي جرګې په ترڅ کې ميرزمانخان ته امر وکړ، چې د شينوارو باغيان له منځه يوسي، ميرزمانخان که هر څو مره هڅه وکړه، چې والي علي احمد خان په دې خبره وپوهوي، چې په جرګه کې د ټولو خلکو په مخ کې پر هغوی باندې حمله کول هم د جنګي تاکتيک له مخې غلطه خبره ده، ځکه چې هغوی مخکې تر مخکې په دې راز خبرېږي او هم د جرګې د دود او دستور له مخې، خو علي احمد خان ډېر ټينګار کاوه او ويل يې چې زه د امان الله خان نماينده يم ته چې زما امر نه منې، لکه د امان الله خان امر چې نه منې، څرنګه چې امان الله خان ميرزمانخان ته ورور ويلي وو او هم يې د لوی خان لقب ورکړی و، نو همغه و چې ميرزمانخان جګړې ته لاړ. څرنګه چې شينواري مخکې تر مخکې له دې جګړې نه خبر وو، نو همغه و چې ميرزمانخان لښکرو ته يې سخته ماته ورکړه، نو ځکه د والي علي احمد خان ناوړه هيله ترسره شوه. پر دې وخت د سقاو د زوی د پاچاهۍ اوازې شوې، علي احمد خان چې مخکې تر مخکې يې د پاچاهۍ خيالونه ليدلي وو دا موقع د ځان لپاره مناسبه وګڼله او ځان يې د امان الله خان د وارث په توګه معرفي کړ او له خلکو څخه يې د بيعت غوښتنه وکړه. محمد ګل خان مومند چې يو زيرک افسر او سياستوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

راورسېد، ده چې لـه پخـوا نـه ځـان تيـار کـړی و، نـو دولتـي مامورين او منصبداران يې راغونډ کړل او ورته ويې ويـل: ((زه دلته د امان الله خان د وکيـل پـه توګـه ټاکـل شـوی وم، خـو اوس چې هغـه تخت پرېښـود، نو تاسې بايـد ماتـه د باچايۍ بيعت راکړئ!

ځو محدودو منصبدارانو له ده سره بيعت کول ونه منل، چې په دوی کې يـو محمـد ګل خـان مومنـد او بـل نورسـتانی کپتـان حميـد الله و، چـې د دې انکـار پـه نتيجـه کـې يـې دواړه کلـک کلک پـه لرګـو ووهـل)). (۱۳) بـل لـوی او د يـادونې وړ خدمت چې محمد ګل خـان مومنـد پښـتنو او پـه عمـومي ډول افغانـانو ته کړی دی، هغه پـه پښـتنو کـې د ملـي شعور راټوکول و او پـه دې ډول يې پښـتانه (د يـو بـل لـوی ښـکېلاک) پـه مقابـل کـې د سپر په توګه ودرول، پښتانه يې د راتلونکو ځو لسيزو عواقبو تـه متوجـه کـړل، چـې کېـدی شـول د هغـو پـه وجـه د بهرنيـو دښـمنانو پـه لمسـون او لاسـوهنې، د افغانسـتان فعلـي بڼـې بدلون موندلای وای، خو د محمد ګل خان مومند د فکـر لرليـد دومـره دقيـق و، چـې دا ټـول عواقـب يـې مخکـې تـر مخکـې لـه

و، د علي احمد خان پر ټولو هيلو، نيتونو او چلندونو ښه خبر و، نو هغه تـه يې لـه بيعت ځخه ډډه وکړه او ويل يې چې امان الله خان بايد بېرته پاچا شي، خو علي احمد خان هغـه تر سختې فزيکي شکنجې لاندې ونيو، خو محمد ګل خان مومند لـه خپلې عقيـدې نـه وانه وښت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظره تېر کړي وو. بل يې پښتانه د ښاري ژوند دلارو په لټون پسې وهڅول او د اقتصادي سرچينو د پلټنې او لاسته راوړنې لارې او ګودرې يې ور په ګوته کړې. خو که په لنډ او خلص ډول د پښتنو په اوسني پېښليک (تاريخ) کې د محمد ګل خان مومند پر دريځ خبرې وکړو، نو وبه وايو: دی د پښتنو داسې يو ستر ملي او فرهنګي شخصيت دی، چې د هېواد د ملي واکمنۍ د کورنيو او بهرنيو دښمنانو د قوت روح يې مخکې تر مخکې ځپلی او د فکر مزي يې ورشلولي دي، پښتانه او په مجموع کې ټول افغانان يې له يو لوی رنځ او خطر يانې د يو خپلواک افغانستان له ټوټې ټوټې کولو څخه ژغورلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد ګل خان مومند
او پښتونولي

پښتو نه یوازې زموږ د ژبې نوم دی، بلکې زموږ د کلتور او ټولنیز دود معنوي رمز هم په کې پروت دی، پښتانه په پښتو سره راټولېږي، په پښتو پرېکړه کوي او په پښتو لوړه.

ځینو د (پښتو) له کلمې څخه، څو ماناوې راکښلي، چې دا ماناوې او خویونه په یوه پښتون کرکټر کې تجلا مومي. (پ)، د پت؛ (ښ)، د ښېګڼې؛ (ت)، د تورې؛ او (و) د وفا د ماناوو ښکارندویي کوي. که څه هم په یوه انسان کې د پښتو د بشپړو معنوي ارزښتونو د ټولو څرکونو لیدل څه ګرانه خبره ده، خو ځینې داسې پښتانه هم شته، چې د یوه پښتون کرکټر بشپړې ځانګړنې په کې ځلېږي. یو له داسې پښتنو کرکټرونو څخه محمد ګل خان مومند دی. فکر کوم د محمد ګل خان مومند په فکر، احساس، عاطفې او روحیاتو کې چې د پښتو او پښتونولۍ څومره جذبې او ولولې جاري وې د ډېرو کمو پښتنو په روحیاتو کې که پښتو دومره ځای نیولی وي. محمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګل خان مومند هغه شخصیت و ، چې پښتو یې ویلې، پښتو یې لیکلې او پښتو یې ترسره کړې ده.

محمد ګل خان مومند د پښتو او پښتونولۍ په باب یوه رساله هم لیکلې ده. د دې رسالې نوم دی ((لنډکۍ پښتو)). په دې رساله کې د محمد ګل خان مومند هغه افکار راټول شوي چې د پښتو او پښتونولۍ په باب یې لري.

((مرحوم مومند په پښتو لیکلو او پښتو ویلو کې د سوچه والي کلک طرفدار و او د کوم ځیز لپاره به یې چې په پښتو کې لغت بیاموند ، نو د پردي لغت استعمال ورته ادبي کفر ښکاربده. که به چا د ده پر وړاندې د پردۍ ژبې لغت استعمال کړ ، ده به ورته ویل: ((وروکیه ! پوه نه شوم، څنګه؟)) څو چې به هغه سړی په خپله خپلې وینا ته ملتفت شو.)) (۱۴)

دلته به له پښتو او پښتونولۍ سره د محمد ګل خان مومند د اورنۍ مینې او افکارو یو لنډ جاج وړاندې کړو ، وبه ګورو چې دې لوی پښتون له خپلې ژبې او پښتونولۍ سره څومره د زړه له تله سپېڅلې او رواني مینه درلودله. محمد ګل خان مومند وایي: ((پښتو ، پښتو منل، پښتو ویل، پښتو کول او پښتو چلول دي. پښتانه په پښتو سره پښتانه وو او په پښتو سره به پښتانه وي. پښتانه په پښتو چلېدلي وو او په پښتو به وچلېږي. پښتانه په پښتو پېژندل کېدل په پښتو به پېژندل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او په پښتو به وپېژندل شي. پښتانه په خپل منځ کې هم په پښتو یو له بله سره پېژني په پښتو سره عزیزان او یو پر بل ګران دي.

د پښتنو خپلوي په پښتنو سره ده، خپل او پردي په پښتو سره ځرګندېږي او بېلېږي. پښتانه په پښتو باندې سره پوهېږي، د پښتو خوږه مرکه په پښتو کېږي. پښتانه له پښتو نه خوند اخلي.

تر ټولو خوندوره مرکه د پښتو ده...

پښتو د پښتنو تفکرات، تخیلات، ذوق او هر څه سره یو شانته او یو کوي.

ـ پښتو خورا خوږه ورورولي ده.

ـ پښتو صله رحمي ده.

ـ پښتو شفقت دی.

ـ پښتو مرحمت دی.

ـ پښتو مهرباني ده.

ـ پښتو مروت دی.

ـ پښتو ښېګڼه ده.

کونډې، رنډې، یتیمان، بېوزلي او مسکینان، ړانده او ګوډ، په پښتو ساتل کېږي. که پښتو وه یو د بله خوښ، یو پر بل راضي، یو پر بل به ښاد یو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که پښتو نه وه یو د بله ناخوښه، یو د بل نه ناراضه او یو به هم پر بل ښاد نه شو. که پښتو وه زه به تا درنوم او ته به ما درنوې.

- پښتو اصیلتوب دی.
- پښتو سیالوالی دی.
- پښتو نجات دی.
- پښتو عزت دی.
- پښتو کې بې پتي، دګلتوب (حقارت) نه شته، ځکه چې پښتانه یې نه شي منلی.
- پښتو دروندوالی (وقار) دی.
- پښتو د پښتنو درنول دي.
- پښتو کې ټیټال او تملق نه شته.
- پښتو کې سپکه نه شته، نو ځکه سپک پښتون نه دی.
- پښتو شرافت دی.
- پښتو ښه نیت دی.
- پښتو د پښتنو او مسلمانانو خیر غوښتنه ده.
- پښتو ښه اخلاق دي.
- پښتو سپېڅلتوب (تهذیب) دی.
- پښتو تدبیر دی.
- پښتو سړیتوب دی او سړیتوب پښتو ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پښتو انسانیت ته خدمت دی.
ـ پښتو قناعت دی.
ـ پښتو په حق درېدل دي.
ـ پښتو صبر دی.
ـ پښتو حوصله ده.
ـ پښتو هاند او کوښښ دی.
ـ پښتو دین، وطن او د پښتانه ولس ته خدمت دی.
ـ پښتو ایثار دی.
ـ پښتو فدا کاري ده.
ـ پښتو تکړه توب دی.
ـ پښتو غښتلتوب دی.
ـ پښتو کې خیانت نه شته.
ـ پښتو کې ټګي نه شته، ټګ پښتون نه دی.
ـ پښتو کې غلا نه شته.
ـ پښتو کې تالا نه شته.
ـ پښتو کې ظلم نه شته، ظلم بې پښتوالې دی.
ـ پښتو د مظلوم حمایه ده، په نیمې شپې کې له غره سره سم د پېښې ځي ته ځان رسول پښتو ده، غله، جاني او خاین نه چیغه ویستل او نیول یا یې وژل پښتو ده.
ـ پښتو صداقت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پښتو پاک زړه دی.
ـ پښتو سلیم وجدان دی.
ـ پښتو روغه پوهه ده.
ـ پښتو ده چې پښتانه له بدو چارو ساتي.
ـ پښتو دوا ده.
ـ پښتو شفا ده.
ـ پښتو د پښتانه د زلمو ښکلا او د پېغلو ښایست دی.
ـ پښتو د پښتنو ګاڼه ده.
ـ پښتو پسول (زینت) دی.
ـ پښتو حیا ده.
ـ پښتو د پښتنو د نارینه وو پګړۍ او د ښځو ټیکری او پوړونی دی.
ـ پښتو عفت دی.
ـ پښتو عصمت دی.
ـ پښتو سمه عقیده ده.
ـ پښتو ایمانداري ده.
ـ پښتو پر مسلمانۍ ټینګېدل دي.
ـ پښتو پر ځان باور دی.
ـ پښتو ډوډیماري ده.
ـ جهل په پښتو ورکېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- علم په پښتو زده کېږي.
- زده کړه په پښتو کېږي.
- پښتو د علماوو منناو احترام دی.
- پښتو پانګه (سرمایه) ده.
- پښتو کې د دوارو نړیو ګټې دي.
- پښتو ازادي ده.
- پښتو قوت دی.
- وطن په پښتو ژغورل کېږي.
- پښتو لوړ همت دی.
- پښتو توره ده.
- پښتو نارینتوب دی.
- پښتو تورزنتوب دی.
- پښتو د پښتنو هر ګوره کلک سنګر دی.
- پښتو لطف دی.
- پښتو قانون دی.
- پښتو انتظام دی.
- پښتو د سمو مشرانو منننه ده.
- پښتو د خاینو مشرانو رټنه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ جنت پر اسلام باندې په پښتو کولو ګټل کېږي، حورې، غلمان او د جنت بې شمېره نعمتونه پښتنو ته په پښتو لاسته ورځي.

ـ پښتو د پښتنو د دوارو نړیو د سعادت ضامنه ده.

ـ پښتو د پښتنو د ټولنې روح دی.

ـ پښتو خو نو پښتو ده، پښتو ده.

ـ پښتو ده او پښتو (پښتونواله) ده.)) (**۱۵**)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د محمد ګل خان مومند اثار

لکه څنګه چې مو د مخه وویل، محمد ګل خان مومند لکه د پښتنو د نورو مشرانو په شان هم د توري، غیرت او مېړانې د شتمنۍ څښتن و او هم د قلم او ادب د معنوي پانګې خاوند او همدا دواړه یې د پښتو او پښتونولۍ د خدمت لپاره د یوې اغېزمنې وسیلې په توګه وکارول.

د محمد ګل خان مومند یو شمېر لیکنې او اثار تر اوسه پورې د هېواد په ځینو مهالنیو خپرونو کې او ځینې یې هم په ځانګړي ډول خپاره شوي دي، موږ دلته د محمد ګل خان مومند لیکنې او اثار تر دوو ډلبندیو لاندې څېړو:

الف- په ژبنۍ او علمي برخه کې.

ب- په ادبي برخه کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- په ژبني او علمي برخه کې:

د محمد گل خان مومند د ليکوالۍ زياته برخه پر همدې ژبنۍ خوا څرخي، ځکه هغه وخت او حالات چې محمد گل خان مومند په کې ژوند کاوه، داسې وو چې د پښتو ژبې د گرامر په برخه کې کوم مهم اثر نه ترسترگو کېده. محمد گل خان مومند دې نيمگړتيا ته متوجه شو او په دې برخه کې يې کار ته ملا وتړله. دی په ژبپوهنه کې د ځانگړې سبک خاوندو، چې هغه د کره، نږه او معياري پښتو ليکل او ويل وو، تر ده وروسته ځينو نورو پښتنو پوهانو هم همدا لار ونيوله چې کولای شو، د بېلگې په توگه د پوهاند مجاور احمد زيار نوم واخلو. پوهاند زيار د خپلو ډېرو نوښتونو ترڅنگ د محمد گل خان مومند د ژبپوهنې له اندود څخه گټه اخيستې ده.

دا دی دلته د محمد گل خان مومند پر دې ډول اثارو لنډه رڼا اچوو:

۱- پښتو سيند:

دا د پښتو ژبې د لغتونو قاموس دی، چې محمد گل خان مومند ليکلی او پر ۱۳۱۲ل کال په لويه قطع (د يوې تختې کاغذ په اندازه)، د ښوونې او روزنې وزارت له خوا د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوی دی. د دې اثر د مخونو شمېر (۳۶۲) ته رسېږي او د ټوکونو شمېر يې دوه زره (۲۰۰۰) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اثر په پیل کې د پښتو د خاصو تورو او ځینو اوازونو په باب خبرې شوي او بيا په څلورو مخونو کې د اثر د ليکدود په باب بحث راغلی دی.

استاد زيار په خپل يوه اثر ((ويي پانګه)) کې ليکلي، چې د يوې ژبې د بډاينې او شتمنۍ لپاره يوه لاره دا ده، چې پخواني وييونه (لغتونه) يې ذخيره شي او نوي لغتونه په کې جوړ شي.
محمدګل خان مومند وايي: ((د يوې ژبې ساتنه هم په دغه شان کېږي، چې د هغې ژبې لغات چې لکه د هغې خزانه ده وساتل شي ترڅو چې د لغاتو د ورکېدو په سبب ژبه او د ژبې د ورکېدو په سبب ملت د ادبي فقر او نکبت په بلا ککړ نه شي او د مذلت په توره خاوره کېنني او نهايت نوم يې د روزګار د مخه ځنې ورک نه شي.)) (۱۲)

د ده په نظر که د ژبې لغت قيد نه شي، هغې ژبې ته نور لغات داخلېږي او پردي کېږي، هر څوک چې د يوې ژبې د لغاتو قيدول غواړي بايد په خپلو همځنګو، ګاونډيو او خپلوانو ژبو پوه وي، چې د نورو ژبو لغات د خپلې ژبې لغات ونه ګڼي او د خپلې هغه د نورو...

په (پښتو سيند) کې د پښتو ژبې په سلګونو لغتونه ذخيره شوي، د هر لغت مانا او تفسير يې په فارسي ژبه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د پښتو ژبې لياره:

پښتو ګرامر په برخه کې د محمد ګل خان مومند ډېر مهم اثر دی چې پر ۱۳۱۷کال د ساپي عبدالعظیم په اهتمام او لیک باندې په لاهور کې چاپ شوی دی، له سریزې پرته (۴۹۵) مخونه لري.

د اثر په پیل کې په (۱۴) مخونو کې په خپله د وزیر صیب له خوا یوه علمي او ګټوره سریزه کښل شوې، په سریزه کې لومړی د یو ملت په ژوند کې د ژبې پر اهمیت مفصلې خبرې شوي، وایي: ((د یوه ملت په ژبې کې هماغومره سیاست، اقتصاد، اجتماعیات، ملي اخلاق، اداب، ملي عادات، ملي رسومات او عنعنات، ټول ملي خصایل او خصایص، حتی په ذهنیت، افکار، حسیات او مدنیت یې نفوذ مینده کوي او هماغومره د هغې ژبې د خاوندانو نامریي برې، د دغې بلې ژبې پر خاوندانو تامینوي...)) (۱۷)

محمد ګل خان مومند ددې کتاب په کښلو کې له زیاتو ستونزو سره مخامخ شوی دی، ځکه پر کوم مهال چې محمد ګل مومند ژوند کاوه د بېلابېلو عواملو له امله د پښتو کتابونو شمېر ډېر زیات نه وو. د ګرامر په برخه کې که د ګوتو په شمېر د لیکلو کتابونو نومونه واخیستلی شو. وزیر صیب دې ټکي ته اشاره کړې ده، چې د پښتو ګرامر او قواعدو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کې کتابونه نه دي ليکل شوي او که ليکل شوي هم وي د پردو له خوا ليکل شوي او د دا ډول اثارو ليکل د يو غرض له مخې و ، نه د پښتو د خدمت لپاره. دی د دا ډول يو اثر يادونه کوي، چې په اردو ژبه ليکل شوی و.

که څه هم پخوا ((پيرمحمد کاکړ د اتلسمې پېړۍ په نيمايي کې د (معرفة الافغاني) په نامه يوه ښوونيزه (تعليمي) ډوله پښتو يه کښلې، الماني ګيولډن شتيت تراوسه پورې لومړی ختيځ پوهاند برېښي چې تر پيرمحمد کاکړ څخه ۲۰-۲۵ کاله وروسته په خپل نوي فرهنګ کې د الماني ديګوري او اويستي وييونو ترڅنګ يې ۲۱۵ پښتو وييونه کښلي دي. پر ۱۲۲۱ل (۱۸۱۰م) کال د محمد ارتضاخان (د نواب امان الله خان زوی) چې فرهنګ ارتضايي نومي څلور ژبي (عربي، اردو، فارسي او پښتو) قاموس دی او پر همدغه کال د کلاپروت ګرامر هم د يادونې وړ دی.

پر ۱۲۲۸ل (۱۸۱۳م) کال د الله يار خان (د نواب محبت خان ورور) عجايب الغات او په هغه پسې (کتاب و خيالات زماني در لغت و زبان (افغاني). دغه راز د (امدنامهء افغانی) د کړګر پوهې (فعلي صرف) يو بل کتاب چې يو ويي ليک (لغتنامه) را اخلي، د نولسمې پېړۍ په سر کې کښل شوی ښکاري... دغه راز ګيورک مورګن ستيرن، ګايګر، جرمني پوهاند ايوالد ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میجـرلیچ، کپتـان واګـن، راورټـي، هـانري والتـر، المـاني ازنیسـت ترومـپ، جیمـز دارمسـتتر، روسـي ختیځپوهانـد تامـانو ویـچ لاریمـر)) (۱۸) او داسـې نـورو پوهـانو د پښـتو ګرامر، ویي پوهنې، ویـي پـانګې ، قـاموس لیکنې، آر پـوهنې او نورو کې څېړنې او لیکنې کړي، خو دا لیکنې او څېړنې یا د یاد شویو لیکوالو په هېوادونو کې د هغـو پـه ژبـه خپـرې شوي اویـا د محمـد ګـل خان مومنـد د اثـر (د پښـتو ژبـې لیـاره) تـر لیکلو وروسته خپرې شوي دي. نو پـه دې وجه محمد ګل خان مومند د خپـل اثـر دلیکلو پـر وخت پـه پښـتو ژبـه کـې د نـورو ژبنیـو اثـارو لـه شـتوالي څخـه بې برخې و او بـل دومـره جـامع ګرامر چې محمد ګل خان مومند ولیکـه، تـر ده دمخه چا نه و لیکلـی او هغـه کمـی چې زمـوږ پـه ژبـه کـې د ګرامـري اثـارو د کمښـت لـه کبله احساسېده د امکان تر حده یې دا کمښـت لـه منځه یووړ.

محمد ګل خان مومند د خپلې سریزې په پـای کـې وایـي: ((د دغـه لامله چې زمـا پـه لاس کـې اثـار نـه وو چې تنې څـه ګټـې اخیستې او استفادې کړې وای، نو ویلای شم چې د پښتو ژبې د لیارو او قواعدو په غونډولو کې ډېر ستړی شوی یم، ځکـه چې ډېره لټـه او پلټنـه یې غوښته. ددغه کتاب په ترتیب البتـه د پردیو ژبو د کتابونو نـه استفادې شوې او پـه هغـه ترتیب سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکل شوی، اما پوهان او علماء صاحبان پوهېږي، چې د ژبې لپاره (قواعد) څه د ترجمې کار نه دی، چې له بلې ژبې څخه ترجمه شي، کېدی شي چې زما تتبعات بشپړ نه وي یا څه رانه پاتې وي، نو ځکه زه به همدغه حکم نه کوم چې دغه کتاب غلطي او سهوه نه لري. هر ډول چې وي زه د پښتو او پښتنو پخوانی مین او خادم یم ځان مسعود بولم چې دغسې وخت کې څښتن تعالی جل وعلی شانه، ماته د دغه کتاب د تالیف توفیق راکړ. هیله کوم چې دغه کتاب د استفادې موجب هم وګرځي او د پښتنو او پښتو د شایقینو له خوا یو کوچنی چوپړ وګڼل شي.)) (۱۹)

ددې کتاب لومړی برخه صرف دی، چې دې کې د پښتو توري، د تورو ډولونه، ضوابط، خج، د تورو وتو ځي، نوم، د نومونو خاصیت، ډولونه، د نومونو اوښتنه، صفت، د صفت ډولونه. ضمیرونه، د ضمیرونو ډولونه، فعلونه، د فعلونو ډولونه او ادات راغلي دي.

دویمه برخه یې پښتو نحو ده، چې په دې برخه کې نیمګړې ترکیبونه، بشپړ ترکیبونه، اصلیه جمله، فرعیه جمله، مطلقه او مقیده جمله څېړل شوي دي.

د اثر درېیمه برخه مصادر دي، چې په هغې کې د پښتو (۱۵۲۲) بېلابېل مصادر معرفي شوي دي. د دې اثر په باب بل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادوني ورړتکی دادی، چې د پښتو ژبې په نسبتاً پخوانې لیکدود لیکل شوی دی، چې اوس د پښتو ژبې په لیکدود کې یو لړ بدلونونه راغلي دي.

مثلاً د پښتو دغه توري (ډ، ړ، ڼ، ټ) په کې په دې ډول لیکل شوي دي:

ډ = د تر (د) ښخه یې لږ غټ لیکي.

ړ = ر تر (ر) ښخه یې لږ غټ لیکي.

ڼ = نر

ټ = ت

دغه راز د کلمو په ترڅو کې له اوسني لیکدود سره ډېر توپیر په کې لیدل کېږي، دا لاندې څو مثالونه یې د بېلګې په توګه وړاندې کوو:

اوسنی لیکدود	د پښتو ژبې لیاره
کری	کره ی
لیدلای	لیدله ی
ستړی	ستړه ی
شوی	سوه ی
نیولای	نیوله یی

او داسې نور مثالونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- لنډکی پښتو او پښتونواله:

(لنډکی پښتو) د محمد ګل خان مومند هغه رساله ده، چې د مرحوم استاد عبدالروف بېنوا د هغې ګیلې په ځواب کې، چې له پښتنو مشرانو څخه یې کړې وه او پر ۱۳۲۷ل کال په کابل مجله کې خپره شوې وه، لیکل شوې ده او پر همدې کال د پښتو ټولنې له خوا خپره شوې ده. دغه راز استاد بېنوا دا رساله د اوسني لیکوال په دربیم ټوک کې هم د دربیم ځل لپاره خپره کړې ده.

د محمد ګل خان مومند د ځواب یوه برخه دلته راوړو:

((زما غښتلی ورور بېنوا صاحب!

زه ښه روغ نه یم، نو ځکه لیک او لوست زیار راپېښوي که ډېر ضرور نه وي نه یې کوم بې دغه سږ کال ختې مې هم درلودې چې درست کال د ورغومي د میاشتې ترسره پورې په هغو اخته وم. په ژمي کې ختې دربدلې وې او وزګارتیا وه، نو کله کله به مې د کابل مجلې را واخیستلې او ځو کرښې لیا کوم مضمون او مقاله به مې ولوستله، ځو ورځې مخکې مې په ۲۰۱ ګڼې کې د غښتلي غروال ((چې نوم او کام یې نه پېژنم)) د ځواب په ترخ کې زما او د ځینو نورو پښتنو نه ستا ګیله ولوستله. که څه هم ته حق لرې خو موږ معذور یو او زموږ عذرونه نه دي ځرګند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما خو بې نورو معاذيرو يو عذر د صحت ورانوالی دی، که نه دغه خو رښتيا ده چې پښتو يوازې ستا ليا د څو کسو نه ده، پښتو د پښتنو نيکونو نه راپاتې ميراث دی، چې په دغه کې درست پښتانه برخه لري او درست پښتانه بشپړه ګټه تنې اخيستلای شي، خو وپشلای يې نه شي... د پښتو تشريح چې د انساني، اسلامي او پښتني فضايلو بيان دی او د پخوانو پښتنو د اخلاقو، ادابو، عاداتو، دود او دستور او د ژوندانه د ډول او رواج ښوونه ده حقيقتاً خورا ګران کار دی او د هرچا د لاسه نه دي پوره، لکه چې متل دی چې (پښتو چا ترسره کړې نه ده) همدغسې چا بشپړه څرګنده کړې هم نه ده...)) (۲۰)

په لنډکي پښتو او پښتونواله نومي اثر کې د ژبې، پښتو او پښتونوالې په باب د وزير صيب درانه افکار ځلېدلي دي. دی په دې اثر کې د پښتو او پښتونولۍ هر اړخيز او جامع تصوير او تعريف وړاندې کوي، د يوه پښتون کرکټر ځانګړنې بيانوي او پښتو او پښتونولي د يوه مقدس، لوړ او پراخ قانون او ائين په توګه موږ ته راپېژني.

۴- روزنه:

د وزير صيب محمد ګل خان مومند بل اثر دی، چې تراوسه پورې چاپ شوی نه دی. مرحوم استاد بېنوا د (اوسني

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکـوال) پـه دربـیم ټـوک کـې د دې اثـر یادونـه کـړې، خـو د ځرنګوالي په باب یې څه نه دي ویلي.

۵- پخلی:

پخلی د محمد ګل خان مومند بل اثر دی، چې استاد بېنوا یې هم یادونه کړې، خو د ځرنګوالي په باب یې څه نه دي ویلي. دغه راز د اصلاح ورځپاڼې د **۲۸/۵/۱۳۴۳** ل کال پـه ګڼې کې هم ددې کتاب یادونه شوې، خو په تفصیل سره پرې څه نه دي لیکل شوي.

۶- پښتني تربیه:

پښتني تربیه هم د وزیر صیب محمد ګل خان مومند یو بل اثر بلل شوی، چې د اصلاح ورځپاڼې په **۲۸/۵/۱۳۴۳**ل کال پـه ګڼه کې یې یادونـه شـوې، خو پـه تفصیل یې پرې څه نـه دي لیکلي.

۷- پخواني ملي او ادبي اصطلاحات:

د اصلاح ورځپاڼې د **۲۸/۵/۱۳۴۳**ل کال نېټې د ګڼې له مخې د محمد ګل خان مومند یو بل اثر دی، چې چاپ شوی نه دی او د قلمي نسخې په توګه پـه دې اثر کې پخواني ملي او ادبي اصطلاحات راغلي دي. ددغـه اثـر پـه بـاب بـایـد ووایـم، چې د غزنـي یـوه روښنفکره او سپېڅلي (غـلام جیلانـي خـان) ماتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل: ((زموږ د ځوانۍ شپې ورځې وې، نو موږ به څو تنه روښفنکره ځوانان وخت پر وخت د بابا لیدو ته ورتلو ، د هغه د ژوند وروستي کلونه وو ، یوه ورځ یې موږ ته وویل، چې ما د متلونو او د پښتنو د پخو خبرو په باب یو کتاب راپیل کړی، په دې کې مې یو شمېر متلونه راټول کړي دي.)) نو زما په ګومان کېدی شي (پخواني ملي او ادبي اصطلاحات) د وزیر صیب محمد ګل خان مومند همدغه اثر وي، چې پورته مو یادونه وکړه.

ددغو یاد شویو اثارو (روزنه، پخلی، پښتني تربیه او پخواني ملي او ادبي اصطلاحات) قلمي نسخې اوس زما په واک کې نه شته، چې د نوموړو اثارو د څرنګوالي په باب بشپړې څرګندونې وکړم. خو (زموږ غازیان) اثر د ښاغلي مولف محمد ولي زلمي په قول: ((د محمد ګل خان مومند یو وراره محمد پتنګ نومېده، چې د ده تر مړینې وروسته یې د ده د ځینو اثارو په خپرولو کې توجه کوله.)) (۲۱) نو شاید د نوموړو اثارو قلمي نسخې هم له نوموړي سره خوندي وي.

دغه راز د وزیر صیب محمد ګل خان مومند دوه لیکنې چې د ده په خپل لاس کښل شوي، د هېواد له نومیالي محقق حبیب الله رفیع سره موجودې دي چې تراوسه چاپ شوي نه دي.

دا لیکنې هم د وزیر صیب د متفرقه لیکنو له جملې څخه دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- سیمه: د ګډ هېواد او خصوصاً د پښتنو د هېواد د ساتنې او ګډ مدافعیت په اړه مطالب لري.

۲- مېلمستوب: مېلمستیا او بلنه ده، په مېلمستیا عمومي بحث او دا چې پښتانه په مېلمستیا کې د بر یپاوړي دي خصوصي بحث کوي.

۳- ټوکې: په دې مضمون کې ټوکې په جایزو او ناجایزو برخو وېشي، جایزې له اسلامي او پښتني ادابو مخالفې نه بولي او ناجایزې له داړو سره مخالفې ګڼي.

ب- په ادبي برخه کې:

د محمد ګل خان مومند د ژوند زیاته برخه او ورځنۍ چارې د دولت پر اداري کارونو، پر پښتو پالنې د نوي پښت پر روزنې او د مهمو ژبنیو علمي اثارو پر لیکلو تېر شوی، تراوسه پورې چا د محمد ګل خان مومند د ځانګړو تخلیقي ادبي اثارو په باب څه نه دي لیکلي، خو د شعرونو پخې ببلګې یې په لاس کې شته، د هغو د څرنګوالي له مخې ویلی شو، چې محمد ګل خان مومند د شاعرۍ د اوچتې قریحې او لوړ استعداد خاوند و او ښایسته ډېر شعرونه به یې لیکلي وي. دلته یې لومړی د ببلګې په توګه یو ټوټه شعر راوړم او بیا به پرې لنډې خبرې وکړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتونواله

نیکه پلار مې پښتانه وو یم پښتون
زمری یم، زمرزی یم، زمربون
زه پښتون یمه ښکاره یم لکه لمر
و غلیم ته تل ولاړ یم لکه غر
ما ته ورځ د ننداري ده ورځ د جنګ
ورته درومم په اتڼ او په غورځنګ
د غورځي غرونه زما لکه ثنا
برېښېده د توري زما لکه برېښنا
د زمري په څېر غورځی کړمه غړمبېږم
لوړ لوړ غرونه لکه توی غوندي بهېږم
پر غلیم باندې چې راشي زما وار
اسماني تندر به وي زما ګوزار
زه پښتون یمه پښتو باندې څرګند
که دا نه وي زه به یمه خوشې شند
پاتې مړې مې له پلاره ده پښتو
ده پښتو او پښتونواله د پښتو
پښتو زده کړه ده د علم او کمال
پښتونواله ده ښه توره او ښه ډال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښــه خو یونـــه دیانـــت مـــو ده پښـــتو
ښـــــه دودونــــــه او اداب د پښــــــتنو
پښـــــــتونو اله پښـــــتانه هوســــــوي
پښـــــتونو اله پښـــــتانه بـــه لـــــوړوي
پــه پښــتو بانـدې وطــن ګټلـی شــوی
پــه پښــتو بانـدې وطــن ســاتلی شــوی
هـم بـه بیـا وي پـه پښــتو بانـدې ګټـل
هـم بـه بیـا وي پـه پښتو بانـدې سـاتل
پښــتو کړمـــه، پښـــتو وايمـــه زه تـــل
ده لالـــی زمـــا پښــــتو نــــه لــــرم بـــل
سر او مـال مـې دواړه جار دي تـر پښـتو
ژونـد او مړینـه مـې نثـار دي تـر پښـتو
پښــتانه کــه د پښـــتو پـــر لـــورو ځـــي
دا نـــړۍ او هـــا نـــړۍ کـــې دي خونــدي
پښـــتانه او پښـــتونو اله دې وي تـــــل
له پخوا نه یو پـه لس او یو پـه سل (۲۲)

که موږ د وزیر صیب دې شعر او ځینو نورو شعرونو ته پـه ژور نظر وګورو، نو وینو چې د ده پـه شعرونو کې هم د پښـتو پـالنې، هېواد پـالنې او پر ځان باندې د باور پیـاوړې روحیـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیدل کېږي. دی د یوه پښتون په توګه د دښمنانو پر ضد جنګ ته د زمري په څېر ورد رومي، لکه خوشال بابا غونډې د غره په شان ورته په مخ کې ودرېږي او لکه امیر کروړ جهان پهلوان د جنګ په میدان کې خپله توره چلوي. خپله خپلواکي له چانه په زاریو او خیرات نه غواړي او دا لوی نعمت د تورې او ډال په واسطه خپلوي. هغه لکه یو دردمن مین له پښتو سره مینه لري، پر پښتو مین دی، هغه د پښتو ژوند لوی نعمت ګڼي او دا کار د زړه له کومي کوي، د تجمل او سینګار لپاره یې نه غواړي. هغه پښتو یو ټولنیز قانون بولي او لارویان او عملي کوونکي یې د زغم او اتلولۍ خاوندان. په شعرونو کې یې (که د همغه وخت د شعرونو په پرتله) یې په پام کې ونیسو، هنریت، جذابیت، تبحر، روانتیا او ساده ګي لیدل کېږي او په زیاتو سوچه پښتو کلمو یې پوښلي او ښکلي کړي دي. تر ډېره حده یې د نورو ژبو د کلمو له راوړلو څخه ډډه کړې ده.

په لنډ ډول ویلی شو، چې شعرونه یې په شکلي (جولیز) لحاظ، ساده، عام فهمه او د پښتو په ځانګړو وییونو ښکلي کړای شوي دي او په محتوایي لحاظ یې، پښتو، پښتونولي، هېواد پالنه او ملت پالنه د شعرونو مرکزي فکر جوړوي.

د کمیت له پلوه د وزیر صیب د شعرونو په باب دومره ویلای شو، سره له دې چې په مستقل ډول دده د شعرونو کومه ټولګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تراوسه نه ده چاپ شوي خو د شعرونو له قوت، د شعر پر ارکانو له حاکمیت او د شعر له نورو بېلګو څخه يې څرګندېږي چې د شعرونو ځانګړې مجموعه یا مجموعې به يې درلودلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم څپرکی

محمد ګل خان مومند
د نورو له نظره

محمد ګل خان مومند د پښتني تاريخ يو داسې شخصيت دی، چې د ځينو نورو پښتنو مشرانو په څېر يې شخصيت له څو بعدونو څخه جوړ دی، هغه که له يوې خوا ښه پوځي و، نو له بلې خوا ښه اديب او ليکوال هم و، هغه که له يوې خوا ښه سياستوال و، نو د ملي مشرتوب، جرګه ماری او مرکې د ځواک وړانګې هم په کې ځلېدې. د محمد ګل خان مومند د شخصيت ژوند او اثارو په باب يو شمېر بهرنيو او کورنيو ليکوالو څه ناڅه ليکنې کړي دي، خو دا ليکنې دومره جامع او زياتې نه دي، چې د وزير صيب د شخصيت او اندو ژوند پوره جاج دې ترې واخيستل شي. خو په ولس او زموږ د خلکو په زړونو او فکرونو کې د هغه په باب ډېر څه شته، کيسې شته،

(c) ketabton.com: The Digital Library

روایتونه شته، نکلونه شته، یادونه، خاطرې او ډېرې نورې نا لیکلې خبرې.

د بهرنیو پوهانو له ډلې څخه ډاکټر پیپچکا چکوسلواکیایي د محمد ګل خان مومند یادونه کوي، هغه د پښتو یو لوی عالم بولي او په خپل اثر ((پښتو خجخېړنه)) کې د محمد ګل خان مومند له اثارو څخه ګټه اخلي.

استاد عبدالروف بېنوا هغه د پښتنو د یو مشر او مبتکر لیکوال په توګه راپېژني او په ((اوسني لیکوال)) کې یې پېژندنه داسې کوي: ((خو دلته دی د وزیر یا رئیس په حیث نه معرفي کوو، بلکې ده ته د پښتنو، پښتو او پښتونولۍ د یوه لوی مشر او مبتکر لیکوال په نظر ګورو. مبتکر یې ځکه بولو، چې ده د پښتو ژبې د لیکنې او ګرامر لپاره له ځانه د تورو نوي شکلونه او نوي تعبیرونه منځته را ایستلي وو، چې د ده ځینې اثار په همغو اشکالو او تعبیرونو چاپ شوي هم دي.)) (۲۳)

((پښتونستان)) نومي اثر لیکوال، عبدالمنان دردمند یې د پښتنو د نومیالي مشر په توګه راپېژني. د ((زمونږ غازیان)) مولف محمد ولي زلمی یې د ملي مشر، ستر خدمتګار، د پښتو ژبې د پالونکي او غازي په توګه معرفي کوي.

استاد محمد اصف صمیم یې د یو بشپړ پښتون کرکټر او د خپلو ایډیالونو د اتل (زما اتل) په توګه راپېژني او همدارنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور لیکوال یې په نورو درنو نومونو او القابو یادوي. خو څرنګه چې په عمومي ډول افغاني ټولنه له لیک لوست څخه بې برخې ده، نو هغومره چې زموږ د اتلانو په باب زموږ د خلکو په زړونو او فکرونو کې یادونه پراته دي، هغومره نه دي لیکل شوي، ډېر داسې یادونه او خاطرې زموږ د ګړنې (شفاهي ادب) برخه ګرځېدلي دي. په عوامو کې محمد ګل خان مومند ته د ((بابا)) او ((دادا)) لقبونه ورکړل شوي او دا هغه لقبونه دي، چې پښتني ولس یې خپلو مشرانو او خدمتګارانو ته د هغو د لویو قربانیو په بدل کې ورکوي او هرڅوک ((بابا)) او ((دادا)) کېدی نه شي.

د محمد ګل خان مومند په باب زموږ د هېواد له یو زیات شمېر روښاندانو، ټولنیزو شخصیتونو، قومي مشرانو او ولسي خلکو سره ډېر یادونه، روایتونه او حکایتونه شته، چې د ټولو بیان یې اوس زموږ د دې لیکنې له حوصلې څخه وځي. یوازې د هېواد د هغو څو تنو لیکوالو او مخورو نظرونه به دلته راوړم، چې ما ورسره د هېواد په اوسنیو کړکېچنو شرایطو کې ولیدل او د هغو نظرونه مې راواخیستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د قام غمخور محمد ګل خان مومند))

((که څو تنه خانان، زمینداران، سوداګر او درباریان ځنې وباسو نور نو د پښتنو ژوند ستړی ژوند دی او دا ستړی ژوند د دوی د ژوندانه د خرابو شرطونو زېږنده ده.

ددې کم بخته ستړي او سرګردان قام سارا شین تراوسه پورې لالهانده کوچیانی ژوند لري، نن دلته سبا هلته- چېرې چې یې ښه، هلته یې شپه- عمرونه یې په کوچ وبار کې تېر شول، په کېږدۍ کې زېږي، په کېږدۍ کې لویېږي او په کېږدۍ کې مري، اویا کلن زاړه او برنې لنګې پلې په اوښو پسې منډې وهي او په هر شواخون چې وي ځانونه مزله ته رسوي، تراوسه پورې لا دا اسکېرلي تاکلی وطن نه لري او نه یې تاکلې هدیره په نامه ده، د یوې کورنۍ پلار که د بابا غره په لمنو کې ښخ وي، کبدی شي چې د دغې کورنۍ مور د اباسین په غاړو کې خاورو ته سپارل شوې وي.

سره له دې چې ویل کېږي پاچهي د دوی د قام (پښتنو) ده، خو دوی تراوسه پورې لا د کور، کلا او باغ و پټي څښتنان نه شول او د پښو تناکې یې ورکې خو څه حتی لرې نه شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی د رمو او ټَوُد ژغورنې لپاره له خونخورو لېوانو سره خپړې لګوي او د ځانونو او اولادونو د ساتنې لپاره له سرکښو اقليمي توپانونو سره ډغرې وهي، کله يې سېلونه کېږدۍ وړي او کله يې مالونه، کله يې ټکې پر رمو او ټَوُلوېږي او کله يې پر کليو او کېږديو.

وړه چې د دوی تر ټولو غټ عايد دی، خدای ناترسو ښاري سوداګرو سترګې ورته ډمارلې دي، د سکول په وخت کې د کوچيانو لارې نيسي او وړه په نيمه بيه ځنې ترلاسه کوي، د ښارونو خلک د دوی د مالونو په غوښو او غوړو اربوده دي، خو دوی په ترووو او پياوو ګېډې مړوي، د اروا ښاد مولانا سيقي په قول جامو ته دوی ځکه کالي وايي چې په کال کې که يوه جوړه ورميسره شوه، ځانونه نېکمرغه شمېري، د ښځو ملاوې يې ماتې شولې، چې د لرو ګودرونو يا ژورو څهانو څخه په ژيو او ګړيو کې اوبه راوړي.

هغه پښتانه چې په کليو کې مېشته دي او ديشين بلل کېږي، له څو تنو خانانو او زمينداراانو پرته نور د کښت و کر لپاره کافي ځمکې او ډېری يې حتی بېخي ځمکې نه لري، ځينې يې د بل بزګرۍ او مزدورۍ ته اړ دي او ځينې يې په لمنو، څادرونو او بوجيو (بوريو) کې خاورې د غرو لمنو ته په څه ستونزو او ستړياوو خېژوي، نازولي زوزات او خواخوږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورسرې ورسره کار کوي او هلته پټې سازوي او د بارانو په هیلو څو دانې تخمونه په کې پاشي، په کوم کال چې اسمان پر ونه رحمېږي او کافي بارانونه ونه شي، حاصل خو پرېږده تخم یې هم هدر ولاړ شي دا کم بخت او د خدای له نعمتونو څخه بې نصیب قام جوار ترخه کوي، چې لږ وخوړل شي، که څینې پښتانه واړه پټې ولري د تربرو ستر ګې پرې سرې وي، د پښتنو متل دی: ((د بل په لاس کې مړی غټه ایسي))، په لږه پلمه تربرونه یو د بل مرګ ژوبلې ته لېچې راوغزوي او یو د بل په مغزو ماتولو خپله باتوري ښکاره کوي، خوشال خان خټک څه ښه ویلي دي:

پښتانه واړه بد خوی دي   کور په کور کاندي غورزی
یو چې سر کاندي لږ پورته   بل یې ووهي مغزی

یو تربور چې ووژل شي، بل تربور له کلي کډه په شا کړي، خپل هر څه پرېږدي د کسات له بېرې له خپل ولسه وتښتي او په نورو ولسونو کې پناه واخلي، د وژل شوي تربره ورونه او زامن ټوپک په لاس د خپل خوني دښمن په لټه کې وي او خوني تربور د خپل مرګ په انتظار کې وي پر سر یې توره ټوټه په اومږي سپینسي ترلې وي، جریب نیم ځمکه چې یې په کلي کې درلوده، هغه شاړه پاته شي او دی له خپلو اولادونو او ښځې سره در په درګرځي، دا شوه تربورګلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو پېغلې د پلار پر کور زړېږي، ځوانان بې د ولوره او بابيرې توان نه لري، ځوانان زاړه شول خو د اولادو ښتنان نه شول، د چا چې بيا اولاد شته، هغه بېوزلي په لړه ناروغۍ د اخرت په سفر ځي، طبيب نه شته، روغتون نه شته، دوا نه شته، ځکه نو ناروغانو د علاج او دوا پرځای دم دعا او تاويزونو زيارتونو ته مخه کړې ده او د دوی په فکر د افسونونو په زور ځانونه او اولادونه د پيريانو له پټو حملو څخه ژغوري. کوم کوچنيان چې د ژوندانه په قافله کې د کوي، شري، تورې غاړې او داسې نورو تر غاښو اوړي د هغو بيا د ښوونې او روزنې لپاره مکتبونه نه شته، مدرسې نه شته، معلم نه شته، مدرس نه شته، کتاب نه لري او کاغذ و قلم نه پېژني.

له بده مرغه پښتانه له صنعته بد وړي، د دوی په ټولنه کې کسبکارو ته په کمه سترګه کتل کېږي، حتی سيالان يې نه ګڼي. دوی خو بانک نه پېژني او تجورې نه لري، پخوا به يې د سپينو سکې په ګړيو او منګيو کې تر خاورو لاندې ښخولې او س يې بيا بړستنو کې ګنډي، لوټونه ښه نه پېژني، زياتره جعلي لوټونه پر دوی تېرېږي.

زياتره پښتانه په کوچيانو مېلو (مېنو) کليو، باندو کې زېږي، بې له دې چې د نورو ثقافت او مدنيت ووينې او يا له

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ځخه څه د ځان کړي، مري، ځکه نو د دوی کوچیانی او کلیوالي ثقافت هغه د شلو پښتو وړاندې ثقافت دی او نوښت په کې په اسانۍ سره ځای نه دی پیدا کړی، دا وو کوچي او کلیوالي پښتانه.

اوس به راشو ښاري پښتنو ته:

څومره چې کوچي او کلیوالي پښتانه پر خپل ثقافت ټینګ دي، هغومره ښاري پښتانه د خپل ثقافت په خوندي کولو کې سست او بې پروا دي، په تېره بیا په ګډوله ښارونو کې، چې هلته نور قامونه هم د دوی په څنګ کې پراته وي، ښاري پښتانه ډېر ژر د پردیو تهذیبونو او ثقافتونو پیروي کوي او خپل ارثي ثقافت او په تېره بیا ژبه د نا پښتنو ګاونډیو په څنګ کې خورا ژر له لاسه ورکوي، له نورو قامونو سره چې د دوستي او خپلي وکړي، د هغو دود و دستور چټک مني، له کلیوالو پښتنو سره یې اړیکي که ونه شلېږي سستېږي خو هرومرو، متین خان اندړ راته وویل: یو وخت زه د کابل په چاردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئیس تمیز عبدالرب خان اندړ سره ووینم، کلا ته نژدې د ده زوی په مخه راغی د پلار پوښتنه مې ځنې وکړله، ده راته وویل: (او کتی قومایش در مهمانخانه شِشته))

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسې وګورئ د پلار قوميان د ده قوميان نه شول، ځکه چې هغه په پښتو خبرې کوي، دی پارسي وايي او په پښتو نه پوهېږي يا يې نه وايي، ده دريشي اغوستې ده او هغو خپل پښتني کالي، هغو پګړۍ تړلي دي او دی لوڅ سر دی.

په ګڼ‌و‌لـه ښـارونو لکـه کابـل او هـرات کـې او سـېدونکي پښتانه د دغـې اثـر پـذيرۍ او انفعـال ښـې نمونې دي، پـه دغـو ښارونو کې چې له لسو تنو سره وپېژنئ، ښځه به يې هرومرو درته ووايي: ((مه هم اوغان استم)) او که داسې ادعا د ځان پـه باب ونه کړي دا خو هرومرو درته وايي چې انا مې پښتنه وه، يو وخت زه پـه لينګراد کې وم، د ختيځ پېژندنې لـه پـوهنځي څخـه تليفـون راتـه وشـو: ((يـو ډاکټـر د عـالي تحصـيلاتو پـه نيامت له افغانستان (کابل) څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کی دی)) ما چې په ټليفـون کې لـه هغـه نـوي مېلمـه سـره خبرې وکړلې ومـې نـه پېژانـده، خـو د وطنـدارۍ پـه خـاطر مـې ورته وويل: ((دغه دی دستي دررسېږم زما لاره څاره)) - زه چې پوهنځي ته ورغلم له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغبړ وکړ، اب شـي ژيت (ليليېي) تـه مـې بـوت، ځـای مـې ورونيـوه، ښاغلی ډاکټر... چې خدای په اماني راسره کوله، تر کور ودانۍ ويلو وروستـه يې دا هـم راتـه ووېـل: ((مـادر کـلان مـه نـورزايي بود))

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفکر محمد ګل خان مومند (۱۳۰۳هـ ق زوکړی) د خپلې زمانې یو باخبره، پوه او ځیرک منصبدار و. له اګاهۍ، پوهې او ځیرکتیا سره یې د قام درد او خواخوږي هم درلوده او د پښتنو دغو بدو ورځو ته ښه ځیر و، ده ډېرې شپې د پښتنو د غمخورۍ په فکر کې سبا کړلې او ډېرې ورځې د قام په غم کې لالهانده کړهرانده پرې تېرې شولې، پای ته یې وپتېیله هر راز چې کېږي د کم بختو پښتنو د ثقافتي پرمختګ، سیاسي ویښتابه او اقتصادي نظم هر کار ته به هرومرو ورداننګي او ځو یې وسه رسي د قام ماته بېړۍ به د ژغورنې غاړې ته پورې وهي، هر څوک د هر کار تر عهدې نه شي وتلای، سترو کارونو ته ستر همتونه په کار دي، دا مفکر او هوډیالی محمد ګل خان مومند و، چې د قام ماتې بېړۍ ته یې اوږه ورکړله (خو افسوس چې تر غاړې ونه رسېدله) او خپل توان او قدرت یې د دوی فرهنګي او اقتصادي ودې ته وقف کړ.

ده په فرهنګي برخه کې د قام ژبې (پښتو) ته توجه وکړله، تر ټولو دمخه یې په ۱۳۱۱ل کال کې هغه وخت چې دی د دغه ولایت رئیس تنظیمه و پښتو انجمن جوړ کړ، د کندهار جریده (طلوع افغان) یې درسته پښتو کړه، په خپله یې قلم راواخیست پښتو سیند (د ۱۳۱۲ل چاپ) یې ولیکه، چې تر ځلورو زرو زیات پښتو لغتونه په کې معنا شوي دي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرفونو (تورو) حرکات و سکنات یې په مخففاتو ښوولي دي، د مصدرونو په برخه کې یې اشتقاقي تفصیلات هم شته یعنې د زمانو په لحاظ یې د صیغو اشتقاق ته هم اشارې کړې دي.

د مفکر محمدګل خان بله مولفه د پښتو ژبې لیاره (د ۱۳۱۷ چاپ) نومېږي چې د پښتو ژبې صرف ونحو، یې په کې څېړلې ده، د دغه کتاب په دریمه برخه کې یې **۱۵۲۲** مصدرونه د شاوندیو، al,edal,wal,kawal د وېش له مخې راوړي دي، د دغې برخې یوه ښېګڼه دا ده چې د هر مصدر، متمم مصدر یې (که په ژبه کې وي) هم راوړی دی لکه له ((لیدل) سره ((وینل)) او له ((کتل)) سره ((ګورل)) او داسې نور...

مفکر محمد ګل خان د دغو دواړو کتابونو په لیکدود کې هم نوښتونه لري مثلاً: ټ یې ت، ج یې ح[1] - ډ یې د، ړ یې ر، ڼ یې نړ لیکلی دی او د کلمې په منځ کې زور یې په (ه) ښوولی دی، لکه سړه ی (سړی) کټوره ی (کټوری) او داسې نور..

د ماموریت په وخت کې چې به مفکر محمدګل خان په هر ځای کې و هلته به د پښتو ژبې او ادب د پوهانو انجمن جوړ و،

---

(۱) د (ج)) لپاره د (ح)) شکل تر محمد ګل خان مومند دمخه هم کارول شوی دی (و ګ. د ایچ. رتن چند کندهاري رهنمای پښتو چې پر ۱۸۹۲ع کال په کوټه (کویټه) کې چاپ شوی دی) ما چې د کابل چاپ خیرالبیان د مقدمو په برخه کې (۷۴مخ) ((ح)) شکل د وزیر محمد ګل خان مومند ایجاد بللی دی، سهي خبره نه ده هغه وخت ما د رتن چند کندهاري رهنمای پښتو نه وه لیدلې. (رشاد)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده به پښتو پوهان تشویقول چې په خپلو اثارو ، پښتو ژبه غني کړي- کتابونه ولیکي، لغتونه راټول کړي او د پښتو ګرامر وڅېړي، ده غوښته چې پښتنو کوچنیانو ته دې تعلیم په پښتو ژبه وشي، ولې چې په بله ژبه کې تعلیم او تحصیل د شاګرد ډېر وخت نیسي او پر ذهن یې درونده والی زیاتوي.

مفکر محمد ګل خان د پښتونوالې پر مثبتو رواجونو ټینګ و او نور پښتانه یې هم د پښتونوالې د ګټورو دودونو باندې ټینګار ته تشویقول، له دروه و درغل، درواغو او غوړه مالۍ څخه یې ډېر بد وړل او ویل به یې دا عادتونه او خصلتونه نه یوازې د دین له پلوه غندل شوي دي، بلکې په پښتونواله کې هم دغو خصلتونو ته د کرکې او نفرت په سترګه کتل کېږي او د پښتني فضایلو له منځه وړونکي دي. ده چې په خپل ژوند کې څومره سیاسي تقوی، پاک نفسي او له قام سره خواخوږي درلوده له نورو خلکو څخه یې هم د دغو فضایلو هیله درلوده او خلک به یې دغو چارو ته تشویقول. وزیر صاحب محمدګل خان خورا صریح اللهجه او پر حق ټینګ سړی و ، علي احمد خان ((والي)) چې په ننګرهار کې د پاچهي اعلان وکړ، ده په څرګند ډول له دغه اعلان سره مخالفت وکړ، هر څه ایرادونه او تهدیدونه چې ورکړل شوه له خپلې هوډې څخه نه واوښت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مفکر محمد گل خان پام د قام د ځوانانو د تربيې په څنګ کې د قام اقتصادي بهبود ته هم اوښتی و ، د هندوکش په شمال کې ډېرې سرکاري ځمکې خورا شاړې پرتې وې او به بېکارې بهېدلې او شاړې ځمکې ځنګلونه کېدل، د سيمې خلکو د کرنې په کار کې ځانونه ډېر نه زهيرول، د للمې لپاره ډېر دښتونه او راغونه د دوی په واک کې وو فقط يوې او تخم يې له دوی څخه غوښت، نور به نو اقليمي شرايطو (موسمي بارانونو) کښتونه ورپخول، په پراخو دښتو او ويړو راغو د سيمې د خلکو وس نه رسېده چې ټول وکري او حاصل ترې واخلي، خو په افغانستان کې ځينې سيمې په تېره بيا د پښتنو ټاټوبي داسې وو چې غلو دانو يې د سيمې خلک نه شوای مړولای، ځمکې نه وې چې وکرلې شي، د سيمې خلک به دې ته اړ وو چې د مزدوريو لپاره د هندوستان لټو ته ولاړ شي او غنم و جوار له هندوستانه راوړي.

مفکر محمد گل خان دغه بې ځمکې خلک او کوچيان په منتونو په زاريو زواوو وروبلل او بې خاونده ځمکې يې د هندوکش په شمال کې پر وېشلې، ده په دې کړو د هندوکش د شمالي برخو ډېرې بې خاونده او بې حاصله ځمکې حاصل خېزې کړلې او د وطن بېکاران يې په کار واچول، د نورو له مزدوريو يې راوګرځول او د خپل ملک په ودانۍ يې اخته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړل، د ملک حاصلات يې زيات کړل او ورېږي سيمې يې د خپل ملک په حاصلاتو مړې کړلې.

مفکر محمد ګل خان د قره قلي پوستکو انحصاري سوداګري د جهودانو له لاسه وکښله، د سيمې خلک يې تجارت ته تشويق کړل، د ((رښتيا)) او ((يووالي)) په نومونو يې په مزارشريف او بلخ کې شرکتونه جوړ کړل چې وروسته دغه شرکتونه په خپلو سوداګريو کې ډېر پرمخ ولاړل او د ښو پانګو څښتنان شول.

د رسمي ماموريت ترختمېدلو وروسته هم د محمد ګل خان ټاټوبی د پښتو ژبې او ادب د پوهانو او هوا خواهانو ټولنځی و. مفکر محمد ګل خان تر مرګه پورې (۱۳۸۳هـ ق) د پښتنو د بهبود چرتونه وهل.

زما ښه ياد دي د افغانستان د خپلواکۍ د بيا اخيستلو څلوېښتمه کاليزه وه، فخر افغان (عبدالغفارخان) هم کابل ته راغلی و، په بابر باغ کې د خوشال لېسې او رحمان لېسې ځلميو شاګردانو رسم ګذشت ورته وکړ، تر رسم ګذشت وروسته اتڼونه پيل شول د شاه جوی د خروټيو اتڼ چيان هم راغلي وو. دوی چې اتڼ کاوه رنګه دسمالونه يې په لاس کې وو او هغه به يې د اتڼ له حرکتونو سره سم ښورول، قام پال محمد ګل خان مومند چې د فخر افغان پاچاخان ترڅنګ ناست

(c) ketabton.com: The Digital Library

و ، د خروټيو د اتڼ دغه خصوصيت يې خوښ نه شو ، ناڅاپه
ودرېد او خپله لکړه يې د اتڼ له حرکاتو سره سمه د توري په
دود ښوروله او څرخوله، خروټيو اتڼ چيانو ته يې ور رږغ کړ: ((
وغورځوئ دا د تور سرو ځپوني (د سمالونه) ، ستاسې پلرونو
او نيکونو په اتڼ کې توري ګرځولې او تاسې د ښځو په شان
ځپوني ښوروئ.))

وزير صاحب محمد ګل خان په دغو کلو کې د ګوزڼ په
ناروغۍ مبتلا و ، پښو يې ښه ملګري نه ورسره کوله، خو بيا
هم له دغې ناروغۍ سره يې له تورو سره د اتڼ حرکتونه د
پښتنو ځوانانو د روزنې په خاطر تمثيل کړل.

محمد ګل خان او پاچا خان دواړه اوس په مورړ کې نه شته
(خدای دې دواړه وبخښي) د پښتنو لښکر، بې قافلې شوی
دی او قافله هم سالار نه لري، زه ګومان کوم، د دې بې سالارې
قافلې خطرناکې ايندې ته به دغه دواړه لارښوونکي مشران(رح)
هېښ پاته وي او په ډېر حسرت به دغو پر شلو لارو روانو
پښتنو ته ګوري.)) (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زما یادښت))

((د نړۍ هر ولس که د انساني فرهنګ له پلوه ډېر وروسته پاتې هم وي، يو سرغنه او مشر، يا په بله وينا ، يو لارښود او سمونوال لري او دا مشري او سرغندويي ان تر دولتي اډانې هم رارسېږي چې د قانون په چوکاټ کې د خپل ټبر او ولس د ښېګنې لپاره هلې ځلې کوي. بده مرغه ټولنه به هغه وي، چې په يوه ټاکلي چاپېريال کې د ځينو لاملونو له کبله له دغسې يوه لارښود او سرغندويه بې برخې پاتې شي او ورسره ورسره پرې يو زورواک دولت واک چلوي، لکه همدا نن سبا پر افغاني ټولنه باندې.

په روانه پېړۍ کې پښتون ولس دوه پياوړي مشران لرل، په لره پښتونخوا کې پاچاخان (عبد الغفار خان) او په بره کې مومند بابا (محمد ګل خان مومند). دوی هر يوه په خپله خپله برخه کې د پښتنو د مشرتابه نقش پر غاړه درلودلی او لکه څنګه چې ښايي، په پوره مخسوري يې دغه نقش لوبولی دی.

په ښکاره خو داسې برېښي چې د پاچا خان رول سياسي و او د مومند بابا فرهنګي، مګر که په ځير سره وکتل شي، د دواړو د هلو ځلو پيره زياته فرهنګي وه که د پاچاخان د خدايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدمتګار غورځنګ د سیاسي ویښتابه توله یو څه درنه وه خو فرهنګي هغه یې هم دومره سپکه نه وه او د مومند بابا فرهنګي او بیا په ځانګړې توګه د پښتو ژبې غورځنګ خو بره خوا هر پښتانه بچي ته جوت دی. مومند له اماني پېره بیا تر نادر، ظاهري پېره یو پیاوړی پوځي بولندوی پاتې شوی او په همدغه واک و ځواک یې پښتو ژبه د یوه ملي پېژند نښې او سمبول په توګه پر افغان دولت او حکومت منلې او هغه یې له نورو نړیوالو ژبو سره د سیالۍ جوګه کړې ده.

د محمد ګل خان مومند (وزیرصاحب، مومند بابا) له نامه سره یوه داسې پرتمینه پښتني تاریخي څېره سترګو ته نېغه درېږي، چې د پښتني، یا په بله وینا ، افغاني فرهنګ وروستی او یا کلن څپرکی ورسره نه شلېدونکي اړیکي لري. ده له ټولنیز (عام، نړیوال دیموکراټیک دود سره سم د ((ډېرښت)) آر او اصل پر بنسټ د افغاني ټولنې ملي وکړ (هویت) په پښتني هغه کې لیده او پر همدې بنسټ یې پښتو، پښتونولي او پښتون او بیا ټینګه او سپېڅلې خو پراخ لیده اسلامي ګروهه ددغه ملي وکړ ټاکندہ پېژند نښې ګڼلې.

ددغه ډیموکراټیک آر له مخې ورته ټولیز افغاني کولتور له پښتني فرهنګ پرته نور څه کېدی نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغې لیارې انګېزه:

وایي، کله چې مومند بابا هلکینه کې له پلار سره له کابله خپل کلي ته تللی و، چا ورته پېغور ورکړی و چې ولې یې پښتو نه زده، هماغه و، چې کابل ته له ستنېدو سره یې پښتو زده کړې ته ملا وتړله او دومره یې کې مخ ته ولاړ چې ټول برخلیک یې ورترغاړې شو او ټول اند و ژوند یې ورته وښانده.

زما په اند په تورکیه کې یې پوځي زده کړېزه استوګنه د دغې لیارې تر هر څه ستره انګېزه وه. ده له نژدې څخه د مصطفی کمال (اتاتورک) فرهنګي سمونواله (ریفورم) لیدلی و، چې څنګه یې خپله تورک ولس او تورکي ژبه له عربي او غربي اغېزه ازادوله او څنګه یې له دغې لیارې د یوې نوې او پرځان ویسا تورکیې د بنسټ پخولو ته متې رانغښتې وې.

او په زړه پورې بیا دا چې په توره سقاوي واکمنۍ کې یې د ایران له استوګنې هم ډېر څه زده کړل، هغه مهال ایران غوښتل، د تورکیې په پېښو د خپلې پارسي په سپېڅلتیا او پیاوړتیا خپل ځانګړی ملي وکر جوت کړي. مومند بابا د نجات په جګړه کې د یوه پاخه پوځي جنرال په توګه د اسې غوڅ نقش ولوباوه چې د نادر او د هغه د نورو تش په نامه پوځي سوبمنانو ورونو خپل شپېږم ورور وګاڼه لومړی د کندهار تنظیمه مشري ور ترغاړې شوه چې د ترکستان د ((افغاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولو)) پلان ورسره غوټه و. مومند بابا د قطغن او بدخشان د
یوه تکړه نائب الحکومه (شېرمحمد ناشر خروټي) او د اسې
نورو همکارانو په مرسته وکړای شول، په څو کلونو کې
تورکي او افغاني توکم سره داسې و اخښل راو اخښل چې بیا
چا د ((پان تورکیزم)) نوم هومره هم وانه خیست. له تازه د مونو
مېشتو پښتنو ، هزاره وو ، بلوڅو ، پشه ییانو او د افغانستان د
جنوب نورو ټبرونو سره د تورکستان جبې نورې پر شولګرو او
غنمګرو ، پالیزونو او پومبو بدلې شوې او له دې سره سره
زمور پیاوړی سمونوال (مومند بابا) په هغو سیمو کې د
افغاني ورورولۍ بلینده ولګوله. د خوراک پوښاک او
استوګنې ډولونه او بېلابېل دودونه جالونه سره همرنګ او
هماهنګ شول، چې دا دی نن سبا په کې څوک د تورک و
تاجیک ، مغول او پښتون توپیر په اسانه کولای نه شي، مړی
ژوندی یې سره ګډ دی او یو د بل پر ژبه لکه د یوې کورنۍ
غړي پوهېږي.

دا تاریخ بیا وخته زبات ته رسولې ده چې د افغاني ټولنې په
هویت ټاکنه کې د لوی مومند بابا ونډه څومره اغېزمنه وه.

دده په غوښتنه او نوښت پښتني اتڼ ملي اتڼ National
Dance او د بیرغ غوندې درې رنګه پښتني کالي افغاني ملي
کالي و منل شول. د ژمي چې به ننګرهار ته راغی ، خلک به پرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامات شول او ده به هم ورته د خوراک، پوښاک، مړي ژوندي او ښو ښو دودونو او رواجونو او بیا د نوي ژوند واک تبلیغ او لارښوونې کولې، ژبه به یې تړې زده کوله او ژبه به یې ورزده کوله، جومات ته به چې لمانځه ته ولاړ، ملایانو ته به یې د دیني لارښوونو او ورمونو ترڅنګه د خلق الله د خدمت ډېر ټینګار هم کاوه. د طالبانو او چېانو اتهونه به یې هم ورسمول او د دې لپاره چې تقلیدي اتڼ یې ورته ملي کړي وي، په خپله به پاڅېد، لستوڼي به یې وایستل او پر اتڼ به یې ورته پیل وکړ. ده به د یوه پلان له مخې هر ژمی خپل استوګنځی بدلاوه، کله به خپل کلي ((ګلایي)) ته ولاړ، کله به کونړ او کله کومې بلې ختیزې سیمې ته، اوړی به یې هم همداسې کله پر کابل او کله پر سمنګانو یا کومې بلې سیمې تېراوه. د ننګرهار او کونړ خلکو تر مومند بابا د مخه له سبو او ترکارۍ سره دومره مینه نه درلوده او نه له ونې غنې او مېوې دانې سره.

معیاري (کره) او نږه پښتو:

مومند بابا لومړی روښاندې او بیا پښتو مین لیکوال و چې تر هر څه د مخه د ((یوې یوازینۍ کره او نږه پښتو)) ربړې ته پوره ځیر شوی و. زموږ له اوسني معیاري غورځنګ سره یې توپیر دا و چې ګړنۍ او لیکنۍ پښتو یې همزمان سمول غوښتل او دغه کار یو نادوده او ناشونی دی. موږ د وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

صاحب همدغو هلو ځلو تـه لـه نویـو ژبپـوهنیزو آرونـو سـره سـم پایښت ورکړ او تر هر څه دمخه مو د ((یـوې یـوازینۍ بشـپړې کره لیکنې)) پښـتو ربړه رامنځته کړه. د غـرې پـوهنې لـه پلوه د ((منځنـۍ)) د پښـتو معیـاري ګرځـول بیـا هـم لـه همـده څخـه راپاتې دي، په تېره د (سه x) او (ر g) په برخه کې. سره له دې چې د ویـي رغـاونې لـه آرونـو سـره یـې کومـه سسـتماتیکه پېژندګلو نه درلوده، خو دېرې نوې رغـاونې (نیولوجیزمونـه) یـې لـه پښـتو ویـي رغـاونې سـره نابانـدې وو، لکـه تکرسـت (ورزش، پـاس پـاس (هسـک)، تـوپن (نـری)، تپنـی (سـیاح)... هڅوب له بېلابېلو ټکو (هـ، ح،و، ب) څخه رغـولی و (هغـه څه چې ولسـونه بېلوي، چې انګرېزي (هوکې= O.K. = no kill) ته ورته برېښي. د ژبپوهنې پـه برخـه کـې یې ((پښـتو لیـار)) او ((پښتو سیند)) د نوي علمي ژوند له ګټورو پیلامو څخه ګڼل کېږي.

برى او بریاوې:

د مومنـد بابـا د ناپایـه هلـو ځلـو- پېـړۍ او بریـاوې پـر ۱۳۱۲ (۱۹۳۷) کـال د یـوازینۍ ملي او رسـمي ژبې پـه توګـه د پښـتو رسمي کېدلو سره پیل کېږي، همدارنګه د شلمو کلونـو پـه سر کې پـه ټول هېـواد کـې د یـوازینۍ تعلیمـي ژبې پـه توګـه او پـه پښـتو ژبو سیمو کې د دفتري ژبې پـه توګـه د پښـتو دود بدنـه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغو هلو ځلو له پايلو څخه ګټل کېږي. په راډيو ، ورځپاڼو او نورو ټولنيزو رسنيو او علمي خپرونو (لکه اريانا ، دايرة المعارف او جغرافيايي قاموس) کې د پښتو ورګډېدل د مومند بابا له نامه سره ټينګ تړون لري. پر پښتو ټولنې سربېره په تاريخ ټولنه او نورو علمي او خپرنيو څانګو کې د پښتو ونډه هم همدا سې درواخله.

د مومند بابا اند و ژوند د وروستيو شېبو وروستنۍ پېره همدا وه چې خبر شو ، د ۱۳۴۳ په نوي اساسي قانون کې پښتو او دري يو شان رسمي ژبې کښل شوې وې، له ايبکو څخه يې اعليحضرت محمد ظاهرشاه ته تليفون وکړ چې: ((اخر مو پښتو له پاړسو سره څلېښت کړه !)) پاچا ورته وويل:

ـ په کميسيون کې پښتانه نماينده ګان لکه مجروح، شفيق، حامد.... هم وو.... .

هغه ورغبرګه کړې وه، زه دا يو هم نه پېژنم...

هغه و چې محمد يوسف صدراعظم د قانون د توضيح په وينا کې ((ملي)) ټکی له پښتو سره ونښلاوه او مياشت دوه وروسته د غه جنګيالي او فرهنګيالي پښتون د تل لپاره له نړۍ سترګې پټې کړې. ياد دې تلپاتې وي.)) (۲۵)

×××

((د محمد ګل خان وروستۍ ليدنه))

(c) ketabton.com: The Digital Library

((کله چې محمد ګل خان بابا، جرمنیانو په سروبې کې له روغتون څخه رخصت کړ، نو دی ننګرهار ته راغی او په ننګرهار کې د حبیب خان پر ځای د بېره شو. زه د ده په پښتونولۍ ډېر مین وم ځکه چې لومړی ځل ما په کندهار کې عریضه نوشته کوله، نو عریضه لیکونکي په پښتو نوشته کړه، زما پښتو نه وه زده، ورته مې وویل چې عریضه رانوشته کړه، دغه عریضه ده، په پښتو ده، وزیر بابا امر کړی دی هېڅ شی بې له پښتو په بله ژبه نه شي لیکل کېدی. له پښتونوالې سره دغې مینې زه دېته مجبور کړم چې له کابل څخه د (لته بند) پر لاره باندې نرنګ ته راشم، د بېسودو پُل نه و، په جاله کې راغلم. وزیر بابا چې زه ولیدلم وې ویل: ((زه د دې سړي په تندي کې دا لیکه وینم چې دی به د پښتو ډېر خدمت وکړي.)) نو زه یې په غېږ کې ونیولم نو وې ویل: ((سردار کېږه مه د پښتو خدمتګار شه او دا خبره مې هېره نه کړې فولکور را اخله، ټول کارونه به دې په فولکور وي)) ما ورته وویل چې بابا زه ستا دا قول او وعده سرته رسوم. ده وویل: ((حبیبي، خادم، جرار دا مې پښتانه کړل او د پښتو د خدمت لپاره مې وګومارل، ته یې هم ملګری شه چې پرې یې نه ږدې.)) ما د ده لاسونه مچ کړل او ده په سر مچ کړم او له هغې وعدې وروسته دا دی پنځوس کاله کېږي خپل خدمت ته دوام ورکوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې وزیر بابا د لويې جرګې مشر و، نو ده افغانستان د غرب له غلامۍ نه خلاص کړ ځکه چې تر دغه وخته پورې د نادر خان کورنۍ د غربیانو له اشارې پرته هېڅ نه شول کولای، خو مومند بابا د لويې جرګې طرحه داسې پیش کړه چې افغانستان کولای شي له هر مملکت سره روابط وساتي او کومه ګټه چې د افغانستان لپاره ترې حاصلېږي هغه حاصله کړي. دغه نظر و چې افغانستان د غیر منسلکو ملکونو په ډله کې وشمېرل شو او تر هغه وخته پورې دې حالت ادامه درلوده چې د (خلکو ډیموکراتیک ګوند) قدرت لاسته راوړ، تر دې دمخه افغانستان د وزیر بابا توسعه عملي کړی وه.)) (۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- اصلاح ورځپاڼه، د ۱۳۴۳ل کال د ۵میاشتې ۲۸ مې نېټې ګڼه.
۲- محمد ولي ځلمی، زموږ غازیان، د علومو اکاډمی، ۱۳۶۸ل کال، ۱۹۲ مخ.
۳- عبدالروف بېنوا ، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۳۴۲ل کال، ۱۲۵۷ مخ.
۴- عبدالروف بېنوا ، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۳۴۲ل کال، ۱۲۵۲ مخ.
۵- عبدالروف بېنوا ، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۳۴۲ل کال، ۱۲۵۲ مخ.
۶- عبدالروف بېنوا ، اوسنی لیکوال، ۱ ټوک، ۲۹۹ مخ.
۷- د بابا مشالونه، د سرمحقق عبدالله بختیاني خدمتګار راټولونه، کابل چاپ.
۸- اردو مجله، ۱۳۶۹ل کال، ۵ ګڼه، ۷ مخ.
۹- د خان شهید عبدالصمد خان اڅکزي یادښتونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- محمد گل خان مومند ، د پښتو ژبې لیاره، ۱۳۱۷ل کال، ۲ مخ.
۱۱- د نازو انا یاد ، ۱۳۷۰ل کال، ۲ مخ.
۱۲- محمد ولي ځلمی، زموږ غازیان، ۱۳۲۸ل کال، ۱۹۳ مخ.
۱۳- عبدالخالق اخلاص، د خپلواکۍ ځلورمه جبهه، مرتب، حبیب الله رفیع، ۱۳۲۵ل کال، پېښور، ۱۰۲ مخ.
۱۴- عبدالروف بېنوا ، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۳۰۷مخ.
۱۵- عبدالروف بېنوا ، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۲۲۱-۱۲۲۸ مخ.
۱۶- محمد گل خان مومند ، پښتو سیند ، ۱۳۱۲ل کال، تمهید.
۱۷- محمد گل خان مومند ، د پښتو ژبې لیاره، ۱۳۱۷ل کال، ب مخ.
۱۸- پوهاند مجاوراحمد زیار، ویي پوهنه، ۱۳۶۰ل کال، ۱-۲ مخونه.
۱۹- محمد گل خان مومند ، د پښتو ژبې لیاره، ۱۳۱۷ل کال، ر-ز مخونه.
۲۰- عبدالروف بېنوا ، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۲۵۹-۱۲۲۹ مخونه.
۲۱- محمد ولي ځلمی، زموږ غازیان، ۱۳۲۸ل کال، ۱۹۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۲- عبدالروف بېنوا ، اوسنى ليكوال، **۳** ټوک، **۱۲۵۷-۱۲۵۸** مخونه.
۲۳- عبدالروف بېنوا ، اوسنى ليكوال، **۳** ټوک، **۱۲۵۲** مخ.
۲۴- د اکاډميسين پوهاند عبدالشکور رشاد يادښت، ۱۳۷۰ل کال.
۲۵- د پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار يادښت، ۱۳۷۰ل کال.
۲۶- د محمد دين ژواک يادښت، ۱۳۷۰ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د نیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولې دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لويې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو.استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیډمیکو ټولنیزو خدمتونو په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټورو نظرياتو ته هم غلط رنګ او تعبير ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره يې زورواکي او د سياسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې يې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړې او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنګي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنى فرهنګي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر يو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوى، اوډل شوي او دادى ستاسو مخې ته ايښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دى. استاد يون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړى، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو پـه لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغـه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم پـه لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.
سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې پـه ښـه ډول د خپـل هېـواد اسـتازي کـړې ده. دلتـه بـه يـې د اثـارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	ځرنګوالی	چاپکال
• متکور	لومړی شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کليات	د استاد الفت نثرونه	دريېم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق ننګيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- د پنتاګون ترڅنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
- ببرړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وږمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنگي کارو زیار کې ورته د نور زغم او وسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

dә mahmad gol xān momand āndo žwand ta yewa katәna

(A glance to the mohammad Gul Khan Momand life and thinking)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-07-5

د خپرونو لړ: (۸)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library